

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Setkání se smrtí blízké osoby v dětství

Encounter with death of close person in childhood

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

PhDr. ThDr. Noemi Bravená, Th.D., Ph.D.

Autor:

Justýna Franclová

Praha 2018

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí bakalářské práce PhDr. ThDr. Noemi Bravená, Th.D., Ph.D. za odborné vedení práce, za její cenné rady, trpělivost a ochotu. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům. Srdečné poděkování patří též mé respondentce, díky které mohla vzniknout má praktická část.

Pohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Setkání se smrtí blízké osoby v dětství“ vypracovala samostatně. Dál prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně ocitovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Justýna Franclová

Anotace

Cílem mé bakalářské práce je popsat reakce dítěte na smrt jemu blízké osoby (rodiče). Práce je rozdělena na dvě části. První, teoretická část čerpá z odborné literatury. Seznamuje čtenáře nejen se smrtí samotnou, ale i s jejím postavením v našich životech a s procesy se smrtí úzce spjatými. Druhá, praktická část, je kvalitativní výzkum, který pomocí kazuistiky čerpající z hloubkového rozhovoru seznamuje čtenáře s jedním konkrétním příběhem.

Klíčová slova

Smrt, Truchlení, Dítě, Rodič

Annotation

In this dissertation, I will attempt to describe a child's reaction to a death of a close person (parent). To do that, I separated my paper into two parts. The first part sets out the theoretical framework for death, its role in our lives, and the underlying processes. The second part, a qualitative research, applies the theoretical framework on a specific case and draws from an in-depth interview.

Keywords

Death, Mourning, Child, Parent

Obsah

Úvod.....	7
1. Aktuálnost tématu smrti	9
2. Smrt v současné společnosti	11
2.1. Vytěšňování smrti.....	11
2.2. Rozšíření tématu ve společnosti	12
2.3. Téma smrti a existenciální psychoterapie.....	13
3. Vývoj vnímání smrti a vlastní smrtelnosti	15
3.1. Dítě ve věku 3 – 5 let.....	15
3.2. Dítě ve věku 6 – 8 let.....	16
3.3. Dítě ve věku 9 – 11 let.....	16
3.4. Raná dospělost	16
3.5. Dospělost.....	17
4. Vyrovnání se se ztrátou blízkého člověka.....	19
4.1. Truchlení.....	19
4.2. Nekomplikované truchlení	20
4.3. Jednotlivé fáze truchlení	23
4.4. Stadia procesu truchlení u dítěte	25
3.4. Úmrtí rodiče u dětí a adolescentů	27
4. Praktická část.....	30
4.1. Metodologická východiska této práce	30
4.2. Kvalitativní šetření.....	30
4.3. Výběr respondentky	31
4.4. Metody sběru dat.....	31
4.4.1. Introspekce (retrospekce).....	31
4.3.2. Hlubkový rozhovor	32
5. Kazuistika	34
5.1. Osobní data	34
5.2. Sociální a rodinná anamnéza	34
5.2.1. Rodina a život Aleny před úmrtím matky	34
5.2.2. Současné poměry rodiny	40
5.2.3. Současný život Aleny.....	40

5.3. Sociální diagnóza	40
5.4. Sociální terapie	41
6. Diskuse	43
Závěr	46
Seznam literatury	47
Internetové zdroje	50
Přílohy	51
Alena	51

Úvod

Ve svém životě jsem se několikrát setkala se smrtí, s úmrtím blízké osoby. Když mi bylo patnáct, můj bratranec spáchal sebevraždu. Pamatuji se na bouři emocí, která se mnou přehnal, když mi to máma sdělila. Postupně vystřídal smutek strach ze smrti jako takové. Strach, kdo bude další, o koho přijdu, doufání, že to bude někdo jiný než máma nebo táta nebo sestra či bratr. Když mi bylo osmnáct, zemřela maminka moje blízké kamarádky. Celou tragédií jsem s ní prožívala já i celá moje rodina. Často mě přepadala hrůza, když jsem si představila, že bych přišla o mámu, že bych už jí nikdy neviděla, neslyšela, nemohla se jí dotknout, Snažila jsem se kamarádce pomáhat ze všech svých sil, a dodnes jsem ve vztahu k ní jiná, než ve vztahu k ostatním přátelům. Jí přece umřela máma. Když mi bylo dvacet, umřel mi děda. Umřel doma, do poslední chvíle jsem byla s ostatními členy rodiny u něj. Byla jsem zaskočena tím, že když umřel, měli jsme všichni slavnostní pocit. Nevnímala jsem smrt jako něco děsivého. Naopak, všichni jsme cítili vděk a úlevu.

Poslední mé setkání se smrtí mě ve vztahu ke smrti změnilo. Zajímala jsem se o hospic Cesta domů, který nám pomohl aby mohl děda umřít doma, obnovila jsem intenzitu přátelství s kamarádkou, které umřela maminka, nastolovala jsem smrt jako téma rozhovorů s přáteli. Volba tématu bakalářské práce pak byla jasná.

Moje bakalářská práce má název *Setkání se smrtí blízké osoby v dětství*. Téma jsem zvolila na základě vlastní hluboké zkušenosti se smrtí maminky mé kamarádky.

Teoretická část je sepsána na základě analýzy odborné literatury týkající se smrti. Kromě odborných monografií a článků pro mne byly velkou inspirací některé bakalářské a diplomové práce zabývající se smrtí v různých kontextech. Dovolím si zde zmínit tři. Bakalářskou práci Vladěny Spáchalové (2014) – *Role smrti v životě člověka*, bakalářskou práci Lucie Heralové (2017) – *Postoje ke smrti u mladých dospělých* a bakalářskou práci Barbory Chaloupkové (2016) – *Setkání se smrtí jako zkušenost žáků ZŠ*.

Teoretická část mé bakalářské práce poskytuje čtenáři vhled do problematiky smrti a vyrovnávání se se ztrátou blízké osoby. V první kapitola se zabývám otázkou, jakou roli hraje smrt v současné společnosti, jaký je postoj současné společnosti ke smrti a jak se v průběhu let tato zkušenost měnilo. Dále pak zmiňuji existencionální psychoterapii, pro

kteřou je téma smrti klíčové, zabývá se provázaností života a smrti. Druhá kapitola se věnuje vývoji pojetí smrti v průběhu lidského života. Vnímání smrti není celý život konstantní, mění se a vyvíjí v závislosti na vývoji kognitivních funkcí, v závislosti na zkušenosti se světem, ve kterém žijeme. Třetí kapitola je o ztrátě blízkého člověka. Je zde popsán proces truchlení, jeho fáze a stádia. V této kapitole se věnuji kontextu úmrtí rodiče v životě dítěte.

V praktické části seznamuji čtenáře s kvalitativním šetřením, které má podobu kazuistiky. Na základě hloubkového rozhovoru a vlastní zkušenosti předkládám zkušenost mé blízké kamarádky, které zemřela maminka. Díky tomu, že se s Alenou známe dlouho, se mi podařilo popsat bolestnou část jejího života. Kazuistika je rozdělena do několika částí, kdy každá mapuje určitou ohraničenou etapu života Aleny v kontextu s úmrtím její matky.

V Diskusi potom dávám do souvislostí, respektive porovnávám popsany případ úmrtí rodiče dítěte s teoretickou částí.

1. Aktuálnost tématu smrti

Dnešní česká společnost žije v paradoxním vnímání smrti. Na jedné straně se o smrti otevřeně nehovoří a na straně druhé je smrt součástí mnoha skutečností a jevů, které člověka obklopují. Smrt je nevyhnutelná a většinou, netrpí-li člověk závažnou nemocí, nepředvídatelná. „Život člověka je podmíněn smrtí a smrt je podmínkou života. Každý tvor je podřízen biologickým zákonitostem, z kterých se nelze vymanit, které nelze popřít a nad kterými nelze zvítězit“ (Haškovcová 2007, s. 23). „Fenomén tabuizované smrti“, o kterém píše H. Haškovcová v sobě zahrnuje sice i rezidua totalitního systému, ale podle autorky není úplně jeho příčinou. Tou je podle ní vývoj ve vyspělých ekonomických zemích, kde je „smrt pokládána za selhání techniky i jednotlivých lékařů - smrt je vnímána jako nutný, ale nepatřičný fenomén, který se vlastně nehodí do světa ovládaného vědou, technikou a médií, do světa, který je posedlý mládím, sexem, úspěchem a hromaděním hmotných statků.“ (Haškovcová 2007, s. 22). Zejména tyto charakteristiky, stojí za strachem nebo obavou člověka z této konečnosti.

Téma této bakalářské práce je aktuální v několika skutečnostech.

- 1) Tématu smrti se v české společnosti málo hovoří a většinová společnost se tomuto tématu stále vyhýbá.
- 2) I přesto, že je téma teoreticky reflektováno, empirických zjištění je stále málo. Příběhy i prožitky konkrétních lidí jsou většinou zúženě prezentovány jako sousled určitých fází, které nastávají při vyrovnávání se s faktem smrti, ale jak konkrétně tyto fáze vypadají, do jakého životního kontextu člověka vstupují, co konkrétním lidem pomáhá, z čeho mají obavy, jak se s tím vyrovnávají?
- 3) Ukazuje se, že téma patří do hodnotové výchovy dětí a mládeže (Válek 2018), jen není zcela jasné, jak jej edukačně uchopit. (Například https://theses.cz/id/m8tfu3/VLEK_BAKALSK_PRCE.pdf)

I pro zabývání se tématem smrti proto platí to, co vystihl psycholog V. E. Frankl (Frankl, 2006, s. 81): „Kdybychom byli nesmrtelní, mohli bychom právem odsunovat každé jednání do nekonečna, nezáleželo by na tom vykonat je právě nyní, mohlo by být zrovna tak dobře vykonáno teprve zítra nebo pozítří, za rok nebo za deset let. Takto však, tváří v tvář smrti jako nepřekročitelné hranici své budoucnosti a ohraničení svých možností, se nacházíme pod nátlakem, abychom využili času svého

života a nenechali bez užitku projít kolem sebe jedinečné příležitosti, jejichž konečný souhrn pak tvoří celý život.“

2. Smrt v současné společnosti

V obecném slova smyslu je smrt „trvalý konec života člověka nebo zvířete“ (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/death>). Podle české thanatoložky je „smrt individuální zánik organismu, tedy člověka“ (Haškovcová, 2007, s. 89). Tento konec je propojen s biologickými změnami.

„Smrt je stav, kdy u člověka dochází k nezvratným změnám v mozku a v jejich důsledku k selhání center řídících krevní oběh a dýchání“ (Hartl, 2004, s. 248).

Ve filozofii může být smrt chápána jako „konec subjektu jedince v konkrétní době, přičemž je však zachována jakási jednota člověka a kosmu.“ (Šiklová, 2013, s. 11)

Dříve patřila smrt k samozřejmostem života. Ještě naši prapředci byli přítomni umírání svých blízkých, pečovali o ně doma až do smrti. O smrti a umírání se otevřeně hovořilo v rodině, mezi přáteli, smrt byla důvěrně známá. Přijetí vlastní smrtelnosti, či smrtelnosti blízkých tak bylo mnohem jednodušší. Smrt patřila do života člověka již od dětství, což usnadňovalo v dospělosti přirozeně zastávat roli doprovázejícího a přijmout smrt vlastní.

2.1. Vytěsňování smrti

O změně v postoji k umírání a smrti, která nastala ve společnosti, hovoří Haškovcová takto: „S rozvojem urbanizace se umírání pozvolna přemísťovalo do nemocnic. Model, kdy umírající byl až do své poslední hodiny v domácím prostředí, se postupně vytrácel. Zodpovědnost, kterou až do středověku měl umírající sám a později stále více jeho rodina, přechází na zcela anonymní okruh lidí – na personál nemocnice. Ve snaze zlepšit situaci umírajícího i ostatních, kteří měli být uchráněni pohledu na umírání neznámého člověka, vznikla praxe tzv. bílé zástěny – plенты. Ta se začala běžně používat na počátku 20. století a měla umírajícímu zajistit klid a spolupacienty ušetřit pohledů na umírajícího“ (Haškovcová, 2007, s. 30).

Je zřejmé, že umírajícímu je zajištěna odborná lékařská péče, která je však anonymní, chybí přítomnost blízkých lidí, umírající jsou mimo svůj domov, mimo důvěrně známé prostředí. Blízcí jsou od umírajícího odtrženi, nejsou s ním v každodenním kontaktu, tudíž jsou vyděšeni z jeho fyzické proměny, neznají a nerozumí proměně jeho životních projevů, které je děsí, ztrácí jistotu v kontaktu s ním, podléhají strachu, že mu svojí neprofesionální péčí ublíží, tudíž se péče o něj vzdávají a přenechávají ji

odborníkům, profesionálům. Tím, že se umírání a smrt přesunula do nemocnic, vytratila se i samozřejmost o smrti a umírání hovořit. Vést rozhovor o umírání a smrti se považuje za nevhodné, netaktní. Děti jsou z kontaktu ze smrtí vylučovány. Do nemocnic je rodiče neberou, neberou je mnohdy ani na pohřby blízkých – babiček, dědečků. Často je dětem stroze sděleno: „dědeček umřel“ a netruchlí se společně.

Důsledkem tzv. tabuizování smrti je, že pro současného člověka je smrt velká neznámá. Současný člověk prožívá ve vztahu ke smrti nejistotu, strach, úzkost a mnohdy i hrůzu. Tématu smrti se vyhýbáme nejen v rozhovorech, ale i ve svých myšlenkách. Současný člověk, současná společnost se ve vztahu ke smrti ztrácí. Připomeňme, že i dnes se každodenně se smrtí setkáváme – zejména prostřednictvím médií. Smrt se velmi často objevuje v televizi, ve filmech, v počítačových hrách... V tomto kontextu nás mnohdy smrt neděsí. Dokonce nás zajímá, baví. Nedochozí nám snad souvislost mezi touto smrtí a smrtí naší či smrtí našich blízkých? Nebo jsme se jako společnost naučili potlačit něco, co bylo po staletí přirozenou součástí?

2.2. Rozšíření tématu ve společnosti

V poslední době je zřejmé, že společnost smrt vpouští do života, věnuje jí postupně více pozornosti. V televizním vysílání se objevují dokumenty, např. několikadílný seriál „Brána smrti“ uvedený na ČT2, Národní muzeum uspořádalo výstavu „Smrt“, narůstá počet hospiců a lidé o jejich existenci ví a zajímají se o hospicové hnutí. V knihkupectvích jsou knihy zabývající se smrtí v různých souvislostech. Problematice stárnutí, umírání a smrti se věnovala profesorka Helena Haškovcová. Zde odkazujeme zejména na knihu *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. (2. vyd. Praha, Galén, 2007); o smrti jako o společenském a sociálním fenoménu pojednává Jiřina Šiklová v knize *Vyhoštěná smrt* (Praha, Kalich, 2013); česky vyšly knihy Irvina Davida Yaloma, který se tématu smrti a umírání věnuje zejména v psychologických souvislostech. Dovolujeme si zde odkázat zejména na *Existenciální psychoterapii* (Praha, Portál 2006), což je velmi důsledná podrobná studie mapující filosofická východiska i nejrůznější psychologické výzkumy věnované základním existenciálním tématům (smrt a smrtelnost, osamělost, svoboda a smysl života). Vše doplňuje kazuistikami ze své praxe; smrti věnuje i ve studii *Pohled do slunce; O překonávání strachu ze smrti* (Praha, Portál 2008). Za zmínku ovšem stojí i jeho beletristické dílo, např. *Když*

Nietsche plakal (Praha, 2014); Léčba Schopenhauerem (Praha, Portál 2010) a další. Důkazem, že se společnost ve vztahu ke smrti otevírá, jsou nejen odborné publikace ale i dětské knížky zabývající se smrtí v různých souvislostech. Příkladem dětských knih zabývajících se smrtí jsou i knížky, která vydává Hospic Cesta domů: Když dinosaurům někdo umře, Anna a Anička, O smrti smřtující apod.

V neposlední řadě je důkazem pozitivní změny společnosti ve vztahu k tématu smrti i množství kvalifikačních prací, jak bakalářských tak diplomových, které se v různých kontextech zabývají právě smrtí. Na tomto místě si dovoluji zmínit ty, které se pro mne staly velkou inspirací při tvorbě mé vlastní bakalářské práce. Jsou to:

2.3. Téma smrti a existenciální psychoterapie

Existenciální psychoterapie je směr vycházející z filozofie existence, pro kterou byla vždy témata stárnutí a smrtelnosti, jakož i odpovědnosti a smyslu života v popředí. „Existenciální terapie je dynamický přístup k terapii, který se zaměřuje na záležitosti hluboce zakořeněné v bytí člověka.“ (Yalom, 2006, s. 13) Základním přesvědčením existenciální psychoterapie je, že smrt je významná síla v našem životě, která, ač skrytá pod povrchem, neustále rezonuje v našem vztahování se ke světu. Smrt je v tomto pojetí „prapůvodním zdrojem úzkosti a jako taková je i prvotním pramenem psychopatologie“ (YALOM, 2008, s. 39).

Typický je pro existenciální psychoterapii termín *existenciální úzkost*. Zdrojem této úzkosti jsou témata související s tzv. fenomény bytí.

Podle Yaloma (2006), jsou těmito fenomény (srov. Yalom, 2006, s. 16 – 23):

- Smrt
- Svoboda
- Existenciální osamělost
- Smysl života.

Při hlubším promyšlení dojdeme k závěru, že jsou tyto fenomény spolu provázané, nelze přemýšlet o jednom, aniž by vstupovaly do hry ostatní. Dospělý člověk by měl být schopen tato témata integrovat a zahrnout je do své identity jako její součást. (srov. Yalom, 2006, s. 16 - 23)

Život a smrt spolu velmi úzce souvisí. Může se zdát, že následují po sobě, ale ve skutečnosti jsou propojeny a existují současně. Smrt ovlivňuje náš duševní život, prožívání i chování. Je neodlučitelnou součástí života, její uvědomění život obohacuje a posouvá nás z jednoho způsobu bytí do způsobu vyššího. Dále působí jako katalyzátor, díky němuž se naše žití stává autentičtější a zvyšuje radost ze života. Důkazem pozitivního vlivu smrti na život jsou výpovědi lidí, kteří zažili osobní setkání se smrtí, neboť právě u nich došlo k významnému posunu životní perspektivy a osobním změnám. Tato konfrontace s vlastní smrtí je významnou hraniční situací, která může způsobit posun ve způsobu žití jedince (srov. Yalom, 2006, s. 35 - 42).

3. Vývoj vnímání smrti a vlastní smrtelnosti

Uvědomování si vlastní smrtelnosti, či smrtelnosti našich blízkých se vlamuje do života jak v momentech prožívaného štěstí, tak v momentech zoufalství. Velmi často se tímto zabýváme, když nám smrt vstoupí do života, i když se nás dotýká pouze zprostředkovaně – zemře někdo koho jsme znali, někdo, koho známe, onemocní smrtelnou chorobou, a podobně. Čím je člověk starší, tím častěji mu smrt vstupuje do života, dříve či později dochází k přímému setkání se smrtí – umře nám někdo milovaný, sami umíráme....

Reakce na existenci smrti se liší, způsob, jakým se smrtí a vlastní smrtelností zabýváme je různý, závisí na mnoha faktorech.

Děti se myšlenkami na smrt intenzivně a hluboce zabývají. Strach ze smrti má vliv na jejich prožívání. Smrt pro ně představuje záhadu a jejich úkolem je se s tímto strachem ze zániku vyrovnat. (Yalom, 2006).

Vývojem pojetí smrti u dětí se zabývá Iva Žaloudíková v knize Dětské pojetí smrti. Kapitulu *Vývoj dětského pojetí smrti* uvádí slovy: „Pro děti je velice důležité porozumět smrti, už od raného věku se s ní setkávají.“ (Žaloudíková, 2016, s. 15) Odkazuje zde na několik výzkumů, na jejichž základě jsou popsána stádia vnímání smrti. Uvádím stádia dle Lonetta:

„Lonetto zkoumal dětské reprezentace smrti pomocí kresby a také potvrzuje, že dětská koncepce smrti se mění a prochází vývojem, dozrává. Dochází ke zrání kognitivních schopností dítěte, ale spolupůsobí zde i sociální vlivy a především i vlastní zkušenost se smrtí. Poukazuje na to, že dětský pohled na smrt se vyvíjí jako řeč. Podléhá podobným procesům. Vývoj dětské koncepce smrti je součástí jejich celkového kognitivního vývoje a není jen jednoduše funkcí věku. Lonetto popisuje několik stadií (srov. Žaloudíková, 2016, s. 16)

3.1. Dítě ve věku 3 – 5 let

3–5leté děti se setkávají se smrtí zvířat nebo v rodině. Předškolní dítě vidí smrt jako reverzibilní, jako spánek a probuzení. Strach ze smrti je strachem z oddělení od rodičů. Děti do 5 let vnímají smrt jako život za jiných podmínek. Smrt také vidí jako následek postupujícího času a stárnutí.

3.2. Dítě ve věku 6 – 8 let

6–8leté děti smrt personifikují. Děti vidí častěji smrt jako mužskou postavu, někdy ženskou, ale nikdy jako dítě. Smrt chápou jako separaci, izolaci, asociují ji se stářím a s nemocí. Chápou postupně, že umře každý, ale smrt nemá pro ně osobní význam. Více se zajímají o ceremoniál, jako pohřeb, pohřbívání. Lidé, kteří zemrou, se nemohou hýbat, mluvit, dýchat, vidět, jíst, jsou pohřbeni. Je to konec života na zemi. Lidé po smrti jdou do nebe, formuje se spirituální chápání. Archetyp smrti je asociován s tmou, vodou, spánkem, prázdnotou, beztvárností, personifikací, smrt je pro ně maskulinní. Je spojena se smutkem, strachem, trestem, agresí.

3.3. Dítě ve věku 9 – 11 let

9–11 let je období, kdy se děti pomalu odpoutávají od rodičů a připoutávají se k vrstevníkům. Piaget popisuje toto období jako období konkrétních operací, počátek abstraktního myšlení. Dítě chápe čas a prostor, chápe minulost. Smrt je externalizována do podoby kostlivce, ducha. V 9 letech dochází ke kognitivnímu obratu, kdy chápe smrt jako univerzální, konečnou, nevyhnutelnou. Smrt je zákonitý proces. Smrt se stává osobní věcí. Dítě chápe, že také někdy zemře, smrt dosahuje osobního a univerzálního statusu. V 11 letech se smrt stává abstraktnější. Postupně ztrácí spojitost s lidmi, zvířaty, s konkrétní představou. Děti akceptují nevyhnutelnost smrti, není možno se jí vyhnout. Zemřít mohou staří i mladí. Trápí je bolest způsobená smrtí, těžko přijímají smrt matky, smrt prarodičů je přijímána. Touží po bezbolestné smrti. Objevuje se přesvědčení o vlastní smrtelnosti, sama smrt však pro ně stále zůstává něčím vzdáleným a odvislým od věku.“ (Žaloudíková, 2016, s. 17) Obdobně vymezuje stádia i Dudová (srov. Dudová 2013, s. 248-249).

3.4. Raná dospělost

Od počátku dospívání do dospělosti, s rozvojem abstraktního myšlení, se představa o smrti dále proměňuje, utváří. Říčan píše, že ve starším školním věku děti chápou smrt jako konec utrpení (srov. Říčan, 2004, s. 169 – 188)

V souvislosti s osamostatňováním mladého jedince a vnímáním sebe sama jako autonomní bytosti, se objevuje i strach z vlastní smrti (srov. Vymětal, 2003). Jedinec v adolescentním věku už dokáže zcela pochopit vážnost smrti. Vzhledem k danému tématu je zranitelnější než dříve a následně i později (srov. Říčan, 2004).

Dospívající chápou smrt obdobně jako dospělí, ale s tím rozdílem, že mnohem hůře se s úmrtím blízkého vyrovnávají. O smrti mluví abstraktně, používají černý humor, jenž pomáhá zastřít smutek. O zesnulém mluví různě, mohou si jej idealizovat, poté o něm už nikdy nechtějí mluvit. (srov. Colorosová, 2008, s. 52)

Dospívající, jinými slovy adolescent, je zranitelnější než v jakémkoli jiném věku. Tato zranitelnost je způsobená celkovou nezralostí osobnosti, zvýšenou citlivostí, citovou nevyrovnaností. Všechny tyto okolnosti ovlivňující proces truchlení adolescentů. Po smrti blízkého se mohou vyskytnout problémy se školním prospěchem nebo s chováním, mohou se objevit fobie, různé neurózy. Dospívání je typické pro tvorbu vlastní identity, která v případě úmrtí blízké osoby může být značně zasažena. Pro úspěšné zvládnutí těchto obtíží a pro překonání smutku je důležitá podpora, které dotyčnému poskytne sociální okolí. (srov. Kubíčková, 2001, s. 92)

Bowlby uvádí, že představy dětí o smrti, a jejich formování bývají ovlivněny jejich sociokulturním prostředím, což znamená, že se jejich pojetí odvíjí od toho, jak s nimi o smrti hovoří rodiče a důležití dospělí. Rozhovory o smrti jsou vždy ovlivněny, kulturou, životní filosofií, náboženstvím. (srov. Bowlby, 2013)

3.5. Dospělost

U dospělých lidí je smrt asociována s neznámem, nebytím, úzkostí nebo naopak klidem a pokojem. „Vlastní smrt se v představách dospělých lidí projevuje třemi charakteristikami – nevratností (jde o definitivní konec), univerzálností (týká se bez výjimky všech a je nevyhnutelná) a zástavou životních funkcí (např. srdeční činnosti, dýchání)“ (Vymětal, 2003, s. 270).

U jedinců v období mladé dospělosti vystupuje do popředí především obava ze smrti druhého člověka, rodiče děsí obava ze smrti vlastního dítěte více než vlastní smrt. V období krize středního věku opět vstupuje do hry téma vlastní smrti. Stárnutí vlastního těla, involuční změny, setkávání s úmrtím přátel a blízkých vpouští do myšlenek téma vlastního konce života.

Ve stáří lidé o smrti často hovoří, protože se jich hluboce dotýká, vstupuje jim přirozeně do života. Mluví o okolnostech úmrtí těch, které znali. Smrt blízkého

člověka může být pro některé jedince větším trápením, než otázka vlastní smrt. Smrt druhých a s tím spojené prožívání nás připravuje na vlastní smrt (srov. Říčan, 2004).

„Přijmout fakt konečnosti lidského života je projevem zralosti a životní moudrosti“ (Jankovský, 2003, s. 139).

4. Vyrovnání se se ztrátou blízkého člověka

Ztrátu blízkého člověka považujeme za jednu z nejsložitějších událostí, se kterou se během života musíme vypořádávat. Proces zpracovávání a vyrovnávání se s danou situací nazýváme truchlením (Špatenková, 2004, s. 83).

Prožívání a důsledky této stresující události jsou pro každého značně individuální. Pro některé lidi je například velmi důležité o smrti blízkého mluvit a neustále přemítat o svých myšlenkách a pocitech, zatímco pro jiné je toto chování nepřirozené. Někdo se se smrtí snaží vypořádat prostřednictvím sdílení společných vzpomínek týkajících se zesnulého, jiného tyto myšlenky přivádí do deprese. Lidé mohou zažívat smíšené či ambivalentní emocionální reakce. Truchlení se může dokonce stát podnětem k umělecké činnosti, kdy člověk dává najevo pocity prostřednictvím malování, hudbou atp. Je důležité si uvědomit, že každý člověk má v situaci ztráty blízké osoby své specifické reakce, které jsou vysoce individuální. U dětí pak tato zásada platí dvojnásob (srov. Goodman et al., 2004).

4.1. Truchlení

Truchlení je komplexní proces a projevuje se na úrovni emocionální, somatické, kognitivní, ale i v chování a jednání truchlících osob. Je třeba mít na paměti, že všechny tyto pocity, myšlenky a prožitky jsou normální. Takové životní období může být nesmírně dlouhé a těžké (Cesta Domů, ©2016). Truchlení je přirozená reakce potřebná k tomu, abychom se vyrovnali se ztrátou blízkého, smířili se s ní, přijali ji a s ohledem na ni začali žít život jiný – nový, tentokrát již bez zemřelého. V křesťanské pomoci se hovoří o duchovní péči nebo duchovním doprovázení v čase truchlení. (Michael Schibilsky, „Trauerwege: Beratung für helfende Berufe“ (1989).

Mnohdy je smutek po ztrátě milovaného či blízkého člověka vnímán jako nežádoucí stav, snaží se ho potlačit, překonat; mnohdy hloubka smutku zaskočí člověka natolik, že hledá pomoc v různých druzích medikace. Smutek po ztrátě je zcela legitimní, přirozený a nebýt s ním v kontaktu, jakkoli jej potlačovat je zásadní chyba. Přirozený proces vyrovnání se se ztrátou blízkého člověka tak může vyústit v regresi a stagnaci, v nejzávažnějších případech se může jedinec s daným problémem potýkat vlekle po celý život (tzv. komplikované truchlení).

Každý člověk má individuální způsob prožitku zármutku. Neexistuje žádná pevně stanovená norma, kdy je smutek nekomplikovaný a kdy se stává patologickým. I když by si někdo mohl připadat po smrti blízkého „nenormální“, jeho smutek je vlastně naprosto v pořádku. Hlavním cílem je si uvědomit, že v životě pozůstalého nastávají změny, které bude muset přijmout jako realitu a naučit se s nimi žít. (Huneš, 2014, s. 16.)

Zármutek, který je akceptovaný jako „normální smutek“, mění vnímání našeho života, nás samotných, ale i druhých lidí. V určitý moment může hluboký zármutek ohrozit pocit smysluplnosti života, vše se zdá nejisté a nestabilní. Tento niterný rozvrat většinou podporují reakce sociálního okolí. Lidé z různých důvodů nechtějí, či neumějí jednat s těmi, kdo trpí ztrátou blízkého člověka, komu do života vstoupila smrt (Kubíčková, 2001). Pozůstalý vynakládá snahu zachovávat kontinuitu svého běžného života i v době truchlení, hlubokého smutku. Podle Mackové je individuální, jak rychle a jak kvalitním způsobem dokážeme ztrátu ve svém životě nahradit.

Truchlení má své opodstatnění a truchlící člověk by měl být aktivní a pro zvládnutí svého zármutku něco udělat. Obecně lze hovořit o čtyřech úlohách truchlení (srov. Macková, 2015)

- Přijmout ztrátu jako realitu.
- Prožít zármutek.
- Zadaptovat se ve světě, ve kterém zesnulý schází.
- Citově se odpoutat od zemřelého a investovat city do jiného vztahu.

Jsou-li tyto zmíněné úlohy úspěšně zvládnuty, znamená to, že práce truchlení je u konce. To ale neznamená, že končí smutek nad ztrátou blízkého člověka. (<http://www.umirani.cz/book/export/html/1080>)

4.2. Nekomplikované truchlení

Ztráta blízkého člověka nás vrhá do osamocení a beznaděje, jakou jsme dosud nepoznali. Žal, který prožíváme, je úplně přirozenou reakcí, kterou se duše snaží vyrovnat s bolestnou událostí.

Truchlení se projevuje na rovině, emocí, myšlenek, ale i na rovině tělesné. (srov. Huneš, 2014, s. 16) Doléhá na nás náhle mnoho velmi silných pocitů, které mohou být nejen ve vzájemném rozporu, ale i v rozporu s našimi představami o smutku: strach, prázdnota, bezradnost, hněv, vina, zlost, láska, zoufalství, osamělost, nepochopení, sebelítost, nenávisť, pocit vysvobození, ztráta zajmu, odmítání kontaktů, ...

Podobně na nás doléhají také nejrůznější myšlenky: Ne, to nemůže být pravda! Můj život už nemá smysl. Vlastně jsem zemřel také. Je to strašné – nemohu už na nic jiného myslet. V noci si myslím, že leží vedle mne. Nejsem blázen? Kdyby se bylo pro ni udělalo víc, nebyla by zemřela. Měl jsem si více vážit toho, když jsme mohli být spolu. Jeho smrt zavinili lékaři. Všechno je tak neskutečné. Jak s tím mohu nyní žít? Jak dlouho budu muset ještě žít – tak sám? Zdá se mi, že bolest mě stále více prostupuje. Snad to nikdy nepřestane. Co bude dál?

Truchlení se projevuje i na tělesné úrovni: únava, pocit prázdnoty v žaludku, svírání v prsou, bušení srdce, poruchy spánku, stažené hrdlo, zrychlené dýchání, nechutenství, svalová slabost, neschopnost se soustředit, ...

Mění se naše chování a jednání – rezignujeme na sociální kontakty, vyhýbáme se vzpomínkám na zemřelého nebo naopak vyhledáváme místa nebo předměty připomínající zemřelého, neustále ho hledáme a voláme. Zemřelý je v našich snech. Někdy můžeme od bolesti unikat k alkoholu či jiným návykovým látkám. (<http://www.umirani.cz/book/export/html/10807>)

Truchlení je přirozený proces, který má své specifické fáze. Tímto procesem každý procházíme individuálně a svým tempem.

Existují faktory ovlivňující průběh zármutku. Bowlby mezi ně řadí:

- Identita a úloha ztracené osoby
- Věk a pohlaví pozůstalého
- Příčiny a okolnosti ztráty
- Okolnosti působící na pozůstalého v době ztráty a po ní
- Osobnost pozůstalého

Ale můžeme sem zařadit i faktory další, např.: Předcházející zkušenost se smrtí a truchlením (první nebo opakovaná ztráta blízkého člověka), gender aspekty (žena nebo muž), víra a náboženské přesvědčení, sociokolturní faktory (tlak společnosti, tabuizace smrti), rodinné faktory (dobře fungující rodina, pochopení členů rodiny apod.), sociální opora (sociální kontakty nebo sociální izolace), sekundární stresy (další problémy, které se v souvislosti s úmrtím vyskytnou). (srov. Bowlby, 2013)

Identita a úloha ztracené osoby

Na reakci na ztrátu má vliv citové pouto, které bylo mezi zemřelým a pozůstalým. Bowlby uvádí, že proces, během něhož se pozůstalý zotavuje ze ztráty osoby, jež byla součástí citového pouta, se dá přirovnat k procesu rekonvalescence po těžkém zranění (srov. Bowlby, 2013).

Je třeba brát na vědomí i fakt, že vedle úzkosti vztahu či například příbuzenská blízkosti existuje i úloha zesnulého v jiných aspektech života pozůstalého, např. finanční zajištění, sociální opora apod. (srov. Bowlby, 2013)

Věk a pohlaví pozůstalého

Reakce na ztrátu blízké osoby je na straně pozůstalého podmíněna jeho pohlavím, věkem a osobností. Každé vývojové období je charakteristické mimo jiné emocionálními a kognitivními změnami, jež hrají významnou úlohu při vyrovnávání se s úmrtím někoho blízkého. (https://theses.cz/id/k9gzpl/bakl_sk_prce_Lucie_Heralov.pdf)

Zpracovat informaci o ztrátě blízké osoby je nám umožněno díky našim kognitivním schopnostem a v závislosti na nich zpracovává každý člověk tuto informaci svým vlastním způsobem. Výsledná reakce na úmrtí je výsledkem interakce těchto kognitivních dispozic a vnějších podmínek.

Bowlby tvrdí, že pro tyto kognitivní dispozice jsou klíčové prožitky v dětství a projeví se v následujících tématech, souvisejících se ztrátou blízkého člověka:

- Představa pozůstalého o roli, kterou sehrál při ztrátě.
- Představa pozůstalého o tom, jak by se na něj díval zesnulý.

- Očekávání o poskytnutí pomoci.
- Vědomí svých interpretací minulých událostí a jejich vlivu na současná očekávání.
- Otevření se novým informacím. (srov. Bowlby, 2013)

Ztráta blízkého člověka, či smrt všeobecně se může stát příčinou silných emočních reakcí. Bowlby píše o vzájemném vztahu mezi emočním laděním v průběhu mladé dospělosti a úmrtím rodiče v dětství daného jedince. Říká, že děti, které přišli o rodiče v důsledku úmrtí, budou v období mladé dospělosti prožívat období extrémní emoční tísně. (srov. Bowlby, 2013)

Příčiny a okolnosti ztráty

Mezi vnější faktory, jež ovlivňují reakci pozůstalého na ztrátu blízké osoby a následně mají vliv i na vypořádání se s touto ztrátou lze zařadit příčiny a okolnosti ztráty, které na pozůstalého působí v okamžiku ztráty a následně i po ní. Záleží tak na způsobu odchodu zesnulého z tohoto světa - zda byla jeho smrt náhlá či předvídatelná, dále pak jak se zpráva o jeho úmrtí dostane k pozůstalému či jaké události předcházely úmrtí. (srov. Kubíčková, 2001)

Kubíčková uvádí příčiny smrti, které jsou pro pozůstalé komplikovaně zvládnutelné - nevyléčitelná nemoc, náhlá smrt a násilná smrt. (srov. Kubíčková, 2001)

Zvláštní pozornost si zasluhuje sebevražda, kdy může na jedné straně dojít k obviňování zemřelého z opuštění pozůstalých, na druhé straně může být vina za jeho úmrtí předána na jinou osobu (srov. Bowlby, 2013)

Úmrtí blízkého člověka ovlivní život pozůstalého i v budoucím životě, kdy roli hraje socioekonomické zázemí, kulturní okolí i rodina či přátelé pozůstalého. (<http://www.umirani.cz/rady-a-informace/ztrata-blizke-osoby>)

4.3. Jednotlivé fáze truchlení

Hartl, Hartlová definují truchlení jako: „reakci, která spolu se smutkem provází ztrátu blízkých; zpracování ztráty probíhá vyrovnáváním se s danou situací, přičemž doba

truchlení závisí na síle vazby ke ztracenému objektu, na osobnosti truchlícího i na kulturních zvyklostech“ (Hartl, Hartlová, 2010, s. 626)

Bowlby odůvodňuje užívání těchto slov takto: „truchlení označuje duševní stav člověka, který je nešťastný v důsledku ztráty.“ (Bowlby, 2013, s. 24)

Z výše uvedených definic je zřejmé, že se jedná o proces. Ten probíhá v určitých fázích. Pořadí fází se může u každého jedince lišit, některé z fází nemusejí nastat, jiné mohou být prožity v jiném pořadí, a někteří lidé prožívají některé fáze neustále dokola. Fáze se liší jedna od druhé jak obsahově, tak i délkou trvání.

Küblerová-Rossová, která věnovala tomuto procesu pozornost v kontextu se smrtelnou diagnózou, ale i ztrátou milovaného člověka, popisuje pět fází procesu vyrovnávání se se smutkem.

1. **Popírání** - je pro jedince dočasnou obranou. Člověk nechce skutečnost přijmout, popírá jí.
2. **Hněv/agrese** - člověk si uvědomí, že popírání nikam nevede, je zavalen vztekem. V této fázi je velmi těžké nabízet pomoc, která je obvykle truchlícím stejně odmítnuta.
3. **Smlouvání** - člověk se upíná k naději, že může nějakým způsobem smrt oddálit či odložit. Často vyslovuje prosby k Bohu, či jiné vyšší moci s žádostí o pomoc, delší život, výměnou za něco, mnohdy slibuje svoji nápravu, změnu k lepšímu.
4. **Deprese** - ztráta milované osoby, či blízkost vlastní smrti je zřejmá, jistá, nezpochybněná. Dostávají se pocity strachu, úzkosti, smutku a beznaděje. Jde o důležité období smutku, které musí proběhnout.
5. **Smíření** - v této poslední fázi se člověk začíná vyrovnávat se svou smrtí či smrtí milovaného. Dochází k psychickému uvolnění. (srov. Küblerová-Rossová, 1992, s. 60 - 67)

4.4. Stadia procesu truchlení u dítěte

Akutní truchlení při ztrátě blízké osoby můžeme pozorovat již u dětí před koncem prvního roku života, kdy si již vytvářejí specifický citový vztah a reagují na odloučení. V batolecím věku může na ztrátu blízkého člověka reagovat dítě spíše neverbálně, neklidem, hledáním, ve snech. Obecně můžeme říci, že děti mladší pěti let jsou ohroženy nejen samotnou ztrátou, čili odloučením od milované osoby. Stejně traumatizující je pro ně pocit izolace a vyloučení z rodinného dění, zážitek bolestné emoční vzdálenosti od rodičů a starších sourozenců, kteří svůj smutek před dítětem skrývají. Smrt pak vnímají jako něco nepřírozeného a špatného a truchlení jako něco, co se má potlačit. (Dudová, 2013, s. 249)

V době truchlení jsou předškolní děti zvýšeně nejisté a zranitelné. Smutek pociťují většinou jen v okamžicích, pak se vrací ke svým hrám. Děti školního věku se vyrovnávají se ztrátou vztahu se zemřelým. Mají potřebu sdílet své pocity, potřebují ujištění, že o ně bude postaráno, a to i z materiální stránky. (Dudová, 2013, s. 249)

U dospívajících jsou prožitky ztráty často intenzivnější než u dospělých, mísí se v nich zranitelnost dítěte s odpovědností dospělého. Může se objevit bolest, prázdnota, bezmoc, izolace, vztek, zmatek, pocity viny, nezřídka i suicidální pokus. Na rozdíl od dospělých reagují velmi bouřlivě na ztrátu blízké vrstevnické osoby. (<https://www.cestadomu.cz/>)

Proces vyrovnávání se dítěte se závažnou ztrátou je podobný jako u dospělých. Důležité je si ale uvědomovat, že děti truchlí jinak. Mimo jiné je tato jinakost způsobena psychologickými charakteristikami dětství. Znalost jednotlivých fází nám také pomáhá pochopit podivné chování dětí v některých fázích.

Matějček s Dytrichem vymezili čtyři fáze tohoto procesu:

4. **Šok neboli ohromení** - dítě si uvědomí, že blízký člověk se neobjevuje.
5. **Protest** – má funkci obranné reakce, která má vrátit věci do starých kolejí.
6. **Beznaděj či zoufalství** – protest selhal a ztráta se zdá jako definitivní.
7. **Proces vyrovnávání, uklidňování a smíření.** (Matějček, Dytrich, 2002, s. 92 -93)

Dudová popisuje proces truchlení u dětí dle Carra, který uvádí dokonce osm stadií. Jedná se o tyto stádia (Dudová, 2013, s. 249):

1. **Šok** – „jsem šokovaný ztrátou blízkého člověka“. Dochází ke změnám emocí až jejich ztrátě, sníženému zájmu o ostatní, horší koncentraci.
2. **Popření** – „můj blízký člověk není mrtvý“. Dítě může sdělovat, že zesnulého vidí nebo s ním mluví.
3. **Touha a hledání** – „musím najít zemřelého“. Objevují se útky z domova, toulání se, dítě často kontaktuje příbuzné.
4. **Zármutek** – „cítím se smutně, beznadějně, osamoceně. Ztratil jsem někoho velmi blízkého, na kom mi záleželo“. Dítě je plačtivé, má trvale smutnou náladu, nedostatek energie a aktivity, poruchy spánku a příjmu potravy, objevuje se malá koncentrace a výkon ve škole.
5. **Hněv (zlost)** – „zlobím se, že mě můj blízký opustil“. V chování dítěte se objevuje agresivita, záchvaty vzteku, konflikty s rodiči, učiteli či vrstevníky, špatná koncentrace a výkon ve škole, u starších dětí zneužívání alkoholu a návykových látek. Vztek se může obrátit i vůči blízkým pozůstalým, že neřekli o blížící se smrti blízkého člověka, o jeho nemoci, že jim neumožnili se rozloučit, že je nechrání od bolesti. Vyčítat mohou i zvýšenou pozornost a čas věnované umírajícímu.
6. **Úzkost** – „bojím se, že mě zesnulý potrestá za to, že jsem způsobil jeho smrt. Bojím se, kolik lidí umírá kvůli nemocem či nehodám“. Dítě je úzkostné, plačtivé, projevuje se separační úzkost, odmítá chodit do školy. Může se objevit regresivní chování, pomočování, různé somatické potíže.
7. **Vina a smlouvání** – „byla to moje chyba, že můj blízký člověk zemřel. Měl bych tedy také zemřít“. Dítě trpí výčitkami, sebepoškozuje se, má sebevražedné myšlenky a tendence.
8. **Přijetí** – „miloval jsem zemřelého. Teď ale musím pokračovat bez něj a uchová si ho ve svém srdci“. (<https://vdocuments.net/smutek-a-truchlen-dtete-ti-se-uc-od-dospe-lch-jak-maj-se-smrt-zachzet-.html>)

Období truchlení bývá u dětí různě dlouhé, projevy truchlení mohou mít podobu velmi pestré a jejich intenzita může být různá.

3.4. Úmrtí rodiče u dětí a adolescentů

Problematice úmrtí rodiče v období dětství a dospívání není věnovaná soustředěná odborná pozornost. Matějček s Dytrychem toto vysvětlují třemi důvody:

1. Věkový průměr lidí žijících především v západních zemích se zvýšil, proto lidí v roli rodičů umírá méně, než tomu bylo v minulosti.
2. Vzhledem k rozvodům je ztráta jednoho z rodičů méně častá, ale nikoliv zanedbatelná. Statistiky uvádějí, že 1,5 – 1,8% dětské populace má zkušenost se ztrátou jednoho z rodičů.
3. Třetím činitelem lze považovat to, že dnes se lidé snaží smrt vytěsnit či odsunout mimo svou pozornost. Lidé umírají nejčastěji v nemocnicích nebo hospicích. Stejně tak pohřby již ztratily funkci, jíž měly dříve. (Matějček, Dytrych, 2002, s. 88)

Když umře dítěti rodič, situace a její prožívání se liší v závislosti na věku dětí. Z výše uvedeného je již zřejmé, že věk a jeho psychologické charakteristiky způsobují v prožívání významné rozdíly. Úmrtí rodičů vnímají a prožívají jinak malé děti, jinak děti v období puberty a adolescence. Rodiče zastávají v těchto věkových obdobích různé role a děti se k nim odlišně vztahují, liší se i míra a kvalita jejich vzájemné emoční připoutanosti. V různém věku se liší vztah rodič – dítě jako takový, i intenzita tohoto vztahu. V každém dětském věku je však smrt rodiče něco, s čím se nepočítá.

Úmrtí jednoho z rodičů nejhůře vnímají děti předškolního věku. Nechápu smrt jako něco stálého a nenávratného, stále se po rodiči shání, hledají ho. Mohou si tuto ztrátu vykládat jako zmizení, za které jsou zodpovědné. V procesu truchlení a vyrovnávání se se ztrátou hraje nejdůležitější roli pozůstalý rodič.

(https://theses.cz/id/72kpru/DP_Chaloupkov_2015_2016.pdf)

U dětí v předškolním věku se může tato ztráta projevat dokonce poruchami přijímání potravy, poruchami spaní a vyměšování. Somatické problémy se však často objevují i u dětí ve školním věku. U těch může docházet k podrážděnosti a agresivitě,

mohou se objevit i destruktivní sklony. Situace může komplikovat i silná fixace pozůstalého rodiče na dítě. (Aiken, 2000, s. 243)

Děti staršího věku se snaží se ztrátou vyrovnat samy prostřednictvím dlouhých procházek, pláčem především v noci, aby je nikdo neviděl. Bývají neposlušné, odvážné a jejich emoce bývají ukryty za agresivním chováním. Smrt jednoho z rodičů je pravděpodobně nejzávažnější ztrátou, která může dítě či dospívajícího potkat. Jestliže zemře jeden z rodičů, tak dynamika i struktura rodiny je automaticky narušena. S tím souvisí i nesnadná situace, jíž je příchod nového partnera. Tuto situaci nenesou děti či dospívající snadno. Může to být i jedna z příčin úzkosti a strachu. Velmi často se děti cítí ostrčené, hněvají se, žárlí. Kladou si otázky typu: „Jak jen to mohl táta udělat?“ (Kubíčková, 2001, s. 57)

Některé dospívající děti mohou mít pocit, že by měly zemřelého rodiče zastoupit, pomáhat s vedením domácnosti, s vytvářením domova a s péčí o něj. Důležité ale je, aby dospívající děti měly i v této situaci prostor pro vlastní život, splnění vývojových úkolů. „Dospívající člověk má spoustu svých problémů a i když ho čekají nové povinnosti, neměl by být vtlačen do role zemřelého rodiče“. (Kubíčková, 2001, s. 56)

Pro dítě, i mladého dospívajícího, je tato ztráta téměř ve všech ohledech nejzásadnějším momentem v dosavadním životě. Do jejich života, ale i do života celé rodiny hluboký smutek a řada změn. Jsou to změny v emočním prožívání, mnohdy jde o hluboké citové strádání, ale i změny spojené s chodem každodenního života. Do života vstupuje úzkost a obava z budoucnosti.

(https://theses.cz/id/ndkxe1/downloadPraceContent_adipIdno_10398)

Mnoho odlišností se odráží od faktu, že dítě není pánem svého života na rozdíl od dospělého. Například dospělý může být v okamžiku smrti přítomen, ihned může dostat prvotní informaci o aktuální situaci, ale dítě bude vždy závislé na rozhodnutí pozůstalých. Obdobný příklad dokazující rozdíly mezi zármutkem dospělého a dítěte je takový, že dospělý člověk má možnost hledat útěchu jinde, dítě se v takové pozici jen těžko ocitne. Dalším problémem může být nižší úroveň znalostí dětí. Děti nenabýly takové množství informací o světě jako dospělí, je to jeden z důvodů, které jim brání

pochopit svět. Truchlení člověka nebývá nepřetržité, většinou se najdou momenty, kdy člověk zapomene na svůj žal, protože ho upoutá něco jiného. U dětí se takové momenty vyskytující frekventovaněji než u dospělého. (srov. Bowlby, 2013) Děti, které prožívají a prožily ztrátu rodičů, žijí odlišně než jejich vrstevníci.

4. Praktická část

Cílem bakalářské práce je zmapovat a popsat konkrétní průběh vyrovnávání se se smrtí matky u dospívající dívky, zprostředkovat hluboký vhled do kontextu jejího života před a po této události.

4.1. Metodologická východiska této práce

Praktická část této práce je založena na pěti východiscích:

1. Analýza odborné literatury, na které je založena teoretická část této bakalářské práce.
2. Osobní zkušenosti setkání s úmrtím blízkého člověka (dědečka)
3. Osobní zkušenosti s Alenou a její rodinou jak před úmrtím, tak po něm
4. Hlubkový rozhovor s Alenou

První východisko mi zprostředkovalo odborný vhled do problematiky smrti a umírání v širším kontextu.

Druhé a třetí východisko jsem využila jednak jako odrazový můstek k vedení rozhovoru, jednak mne vybavilo i určitým stupněm počátečního vhledu do situace a vytvořila jsem na základě nich i jistý rámeček přístupu k Aleně jako kamarádce v roli výzkumníka.

Rozhovor potom byl klíčový pro sestavení níže předložené případové studie.

4.2. Kvalitativní šetření

Pro svoji výzkumnou část práce jsem zvolila kvalitativní design. V sociálních vědách pojem kvalitativní výzkum označuje výzkum, který se zaměřuje na to, jak jednotlivci a skupiny nahlízejí, chápou a interpretují svět. Podle jiných kritérií může být jako kvalitativní výzkum označován takový výzkum, který neuplatňuje statistických metod a technik. (srov. Hendl, 2005; Mioviský, 2006; Švaříček, Šed'ová 2005)

„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hloubkových datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka

provádějího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 17)

Metodou praktické části bakalářské práce je případová studie. Stručně bývá tato metoda charakterizována jako detailní studium jednoho či několika málo případů za účelem aplikace získaných poznatků při porozumění případům obdobným. (srov. Hendl, 1997, s. 243).

4.3. Výběr respondentky

S přihlédnutím k velmi složitému a osobnímu tématu jsem zvolila přímý výběr respondentky. Jako respondentku jsem vybrala Alenu, kterou osobně znám, vím, jak reaguje za běžných okolností. Díky vřelému vztahu respondentka neměla větší problém o tématu hovořit a souhlasila s uveřejněním dat, avšak s podmínkou změněním jmen, v rámci zachování soukromí rodiny.

4.4. Metody sběru dat

Pro případovou studii je charakteristická kombinace různých metod sběru dat. Pro účely své bakalářské práce jsem zvolila introspekci a hloubkový rozhovor.

4.4.1. Introspekce (retrospekce)

Vzhledem k tomu, že Alenu znám od základní školy, znám její rodinný kontext, jednou z metod sběru dat byla introspekce. **Introspektivní přístup** má v kvalitativním výzkumu velmi specifické postavení. Miovský dokládá specifikum tohoto postavení následovně: „O člověku jakožto ústřednímu předmětu psychologického zkoumání uvažujeme jako o bytosti nadané sebereflexí, kterou nelze jakkoli upozadit, či dokonce postavit mimo rámec vědecké psychologie. O sebereflexi uvažujeme mj. jako o významném zdroji motivů pro lidské jednání. Výjimečnost postavení introspektivních metod je dána mimo jiné tím, že vědec jako každý jiný člověk provádí sebereflexi také. Klademe-li tedy na vědu požadavek kontrolovaného a systematického rozvíjení poznatků, pak tento požadavek samozřejmě musíme vztáhnout na proces sebereflexe výzkumníka.“ (Miovský, 2006, str. 144)

Jelikož zpracovávám vzpomínkový materiál, jedná se v kontextu introspektivních metod o retrospekci. Retrospekce je introspektivní pozorování, které provádíme až po proběhnutí zážitku. Pracujeme tedy právě se vzpomínkovým materiálem.

4.3.2.Hlubkový rozhovor

Hlubkový rozhovor je jednou z nejvýznamnějších metod kvalitativního výzkumu. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu je kvalitativní výzkum prováděn s menší skupinou respondentů s cílem zjistit nejen, jak se chovají, ale především důvody a hlubší kontexty jejich chování. Typické pro kvalitativní výzkum jsou otázky Kdo, Proč, případně Jak. Charakteristickou metodou pro sběr dat v kvalitativním výzkumu je naslouchání vyprávění, kladení otázek lidem a získávání jejich odpovědí.(srov. Hendl, 2008, s. 167)

Hlubkový rozhovor umožňuje respondentovi vyjadřovat své názory na zkoumanou problematiku, díky čemuž výsledky takového výzkumu přináší detailní informace o zkoumaném jevu. Jedná se o nestrukturovaný individuální rozhovor tazatele a respondenta zaměřený na určité téma, při kterém se tazatel snaží proniknout do respondentova nitra a objevit klíčové postoje, motivy a vztahy. Tazatelem u tohoto typu výzkumu zpravidla bývá zkušený psycholog či sociolog, jeho úkolem je vést respondenta k tomu, aby na dané téma volně hovořil. Pokud se v jeho vyprávění vyskytne nějaká zajímavá informace, tazatel ho povzbuzuje k rozvinutí myšlenky. Pomocí co nejvolnějších, ale tematicky předem vymezených asociací, zjišťuje specifické relevantní obsahy, které lze najít na všech úrovních vědomí. (srov. Hendl, 2008 s. 168)

Rozhovor jsem vedla pomocí sociální sítě Facebook, což Alena upřednostnila před rozhovorem face to face. Díky výše nastíněnému důvodu není rozhovor psán spisovným jazykem ale běžnou hovorovou formou, kvůli zajištění alespoň relativního komfortu respondentky. Rozhovor byl jak pro mě, tak pro Alenu velmi emočně náročný, i přes to, že se leta známe. Vzhledem k tíživosti tématu tak bylo nutné dělat během rozhovoru menší přestávky.

Sociální sítě Facebook jsou v posledních letech předmětem diskuzí, které apelují zejména na nebezpečí, které se v nich skrývá v tom, že jsou mladí lidé odváděni do

virtuálního světa, v kterém platí jiné zákonitosti., v kterém je navíc velmi jednoduché zneužít informace o uživatelích. V mém šetření se ukázalo, že je to prostředí, které nabízí pro výzkumná šetření určitý potenciál. Pro informanda je to prostředí známe graficky i komunikačně. Evokuje u něj určité bezpečí a přijetí ostatními. Pro některé mladé lidi je přirozeným prostředím, v kterém komunikují o běžných věcech, ale dokáží artikulovat i emoce – ať už za pomoci slov nebo symbolů.

5. Kazuistika

5.1. Osobní data

Alena, ročník narození 1997, studentka gymnázia.

Oliver (bratr), ročník narození 1999, student.

Hana (matka), ročník narození 1969, zdravotní sestra.

Luboš (otec), ročník narození 1967, výkonný ředitel.

Mirek (manžel matky), ročník narození (Alena neví), ředitel firmy.

Lucie (přítelkyně otce), ročník narození (Alena neví), pracovnice cestovní kanceláře.

5.2. Sociální a rodinná anamnéza

5.2.1. Rodina a život Aleny před úmrtím matky

Otec Luboš se poprvé oženil s Lucií. Byla jeho studentskou láskou. Lucie nechtěla mít děti, jejím snem bylo cestovat. Luboš po dětech toužil, tak se rozvedl a oženil se podruhé, tentokrát s Hanou. Znali se již delší dobu, ale až při Lubošově poranění navázali bližší vztah.

Chodili na stejnou základní školu, ale tam se nijak zvlášť nekamarádili, táta za mámou začal pálit až když měl problém s kolenem a máma byla hezká sestřička u ortopeda ,tak ji pozval na rande.

Když bylo Lubošovi 30 a Haně 29 narodila se jim dcera Alena, o dva roky později syn Oliver. Mladá rodina žila v domě na okraji města, bezprostředními sousedy byli rodiče Heleny a její bratr s rodinou. Všichni se často setkávali, prarodiče často pečovali o Alenu s Oliverem. Manželství pomalu, ale jistě přestávalo *klapat*. Neshody byly téměř ve všech oblastech společného života, od zařízení domu, po výchovu dětí. Když byly Aleně 12 a Oliverovi 10, manželství rodičů se rozpadlo. Děti byly svěřeny do střídavé péče.

Máma začala mít psychické problémy, na tátu byla jen zlá a hledala si různé záminky, proč ho seřvat, taky začala pít.. táta (jeho slovy, doposud toho lituje) raději utekl - odstěhoval se, měli nás ve střídavé péči bylo mi dvanáct, myslim, nebo třináct.

Krátce po rozvodu se otec Luboš vrátil ke své první ženě Lucii. Každý žil ve svém bytě, ale trávili spolu spoustu volného času – cestovali, jezdili na motorkách, Luboš zastával vedoucí funkci v prosperující firmě, Lucie pracovala v cestovní kanceláři, peněz bylo dost.

Hana s dětmi zůstala v domě, kam se záhy nastěhoval Hany přítel a pozdější manžel Mirek. S Mirkem ani Alena, ani Oliver nenavázali hlubší vztah.

Hana byla velmi rozporuplná žena. Na jednu stranu se jevila jako starostlivá matka a pečlivá hospodyně – na děti byla přísná, dbala o jejich školní přípravu, dohlížela na jejich mimoškolní aktivity, dbala na plnění jejich povinností kolem domácnosti. Oproti tomu ale často pila, mnohdy spolu s Mirkem. Opilí byli hluční, časté byly bouřlivé hádky a stejně bouřlivé usmiřování.

máma byla takový dr.jekyll a pak hyde - ráno nejmíc zodpovědná máma, která všechno vyřídila a vše se postarala a večer se zlila a spala dole na gauči (...)

(...) bratr má s ložnicí dost tenkou stěnu, tak se občas zmínil, že zaslechl "usmiřování"

Hana se stávala pro děti čím dál méně čitelná. Pila častěji, mnohdy i přes den, alkohol kombinovala s antidepresivy (neuroleptika, lexaurin), byla náladová, plačtivá. Občas Alena vyprávěla, jak je máma naštvaná na Mirka, protože mu našla v mobilu, že si dopisuje s jinými ženami, děti citově vydírala, dožadovala se opakovaného ujišťování, že je jimi milovaná. Alena mnohdy s pláčem popisovala, jak jí máma ponižuje, jednou vyprávěla, že od ní dostala facku na hlavní třídě, aniž by k tomu měla důvod. Plakala u toho a křičela, že jí Alena nemá ráda.

(...) pak když jí začal Mirek podvádět, nebo třeba měla zlost na tátu ještě, tak to začala řešit práškama a chlastem, což byl největší průser

(...) jednou jsme se vrátili třeba z hor a ona jich měla v ruce tak pět a já jsem ji je musela vyrvat ,aby je všechny nevezala (byla opilá)

Hádky mezi Helenou a Mirkem se stupňovaly, děti byly často jejich svědky. Alena několikrát popisovala, jak opilá máma s pláčem přišla uprostřed noci k ní do postele s tím,

že se Mirka bojí. Mirek často z domu odjel a několik dní se neukázala. Pak se vrátil, chvíli byl dům prosycen láskou a pak vše začalo nanovo.

když byli na kempu u nás v Náchodě večer "na pivko", tak se vrátili asi v půlnoci, s bratrem už jsme spali a slyšeli jsme .jak máma řve, tak jsme seběhli dolů a on jí držel pod krkem, pak zdrhnul spát na zimák, máma řekla , že je to dobrý, že si o to koledovala pak se často hádali, on se nenášel s mámy rodinou jako strejdou, rodičema ,takže na ně furt nadával, jednou i přede mnou ,tak jsem se s nim hádala já jednou jsem už na něj i chtěla vylítnout, když na ní před barákam řval, že je kurva,ale to mi máma zaterasila dvěře a řekla, že se přece nemůže potřetí rovádět, i když ví, že tohle manželství je průser pak jako vždycky přivez kytku a "všechno bylo v pohodě"

Hana mluvila o Lubošovi před dětmi ošklivě. Upozorňovala na každou jeho novou věc, motorku, auto, cestování, posmívala se Lucce, mluvila o ní jako o Lucince a často poukazovala na velikost jejích prsou, s ponižujícími komentáři. To do značné míry komplikovalo vztah mezi Alenou, jejím otcem a jeho přítelkyní.

Hana narušovala vztah dětí k otci. Děti se snažily setkávání vyhnout a na druhou stranu od něj získat co nejvíc. Otec bral pravidelně děti na výlety po Čechách i do zahraničí, bral je do kina, na koncerty. S otcem trávily děti čas bez přítomnosti Lucky. S tou se vídaly skutečně málo.

(...) začal s luckou jezdit po světě a užíval si...ale to asi taky proto, že jsem to furt slýchala doma. Lenka se k nám vždy chovala slušně a hezky,ale moc času s náma netrávila, když jsme byli s tátou na víkend , tak většinou sami

Aleny matka byla velmi společenská. Na předměstí se zúčastňovala společenských akcí, většinou v doprovodu Mirka. Vždy byla upravená, hezky oblečená. Její chování bylo ale afektované, někdy až hysterické, flirtovala s muži, často byla opilá. Velký důraz kladla na sexualitu, otevřeně mluvila o sexu a sexuálních praktikách před cizími lidmi, před dětmi.

(...) s bratrem už jsme spali a slyšeli jsme .jak máma řve, tak jsme seběhli dolů a on jí držel pod krkem, pak zdrhnul spát na zimák, máma řekla , že je to dobrý, že si o to koledovala pak se často hádali, (...)

Hany stav se zhoršoval. Byla mnohem častěji opilá, hodně spala. Alena začala pomalu zastupovat roli své matky. Starala se o mladšího bratra, vařila, pečovala o dům a zahradu. Matku vnímala s větší rezervou, snažila se od ní distancovat.

5.2.2. Smrt matky

Alena byla domluvená, že si s matkou zajdou na oběd. Cestou od otce Alena matce volala, aby se domluvily, kde se setkají, ta ale nezvedla telefon. Část cesty jela autobusem, zbytek šla pěšky. Jejich dům se nachází u hlavní silnice na konci dlouhé roviny. Když Alena vešla na začátek roviny, viděla, že před jejích domem stojí sanita a policie. Před sebou měla ale cestu ještě na několik minut. Znovu volala matce, ale ta hovor opět nepřijala. Volala babičce, ab zjistila, co je s matkou. Aleně bylo v tu dobu šestnáct let.

(...) mirek to nezvedal, tak jsem šla od táty k mámě do práce, tam nebyla, doktorka říkala, že jí ráno volala mirkovi,kde je hana a on jí řekl,že je na svojí chatě a že asi máma zaspala,takže byli každý jinde potom jsem se z té práce vydala pěšky domů a volala babičce ,at se k nám dojde kouknout, co s je s mámou, když už jsem přicházela domu, předjížděla mě záchránka a policajti,ve dvěřích na mě babička začala křičet , že máma je mrtvá, tak jsem chtěla běžet za ní ,ale oni mě tam vubec nepustili, protože nebyla známá příčina smrti vzhledem k tomu ,že jí našla v té vaně vlastní máma a otec, tak jsem myslela, že babička na místě dostane infarkt, byla jak šílená, (...)

Sourozencům bylo řečeno, že matka zemřela na celkové selhání organismu. Veškeré informace byly dětem sděleny policistkou, bez přítomnosti otce, před dalšími policisty a prarodiči. S další výslechem obou sourozenců otec nesouhlasil. Alena též v rozhovoru uvádí, že před odjezdem k otci si šla zabalit věci do svého pokoje, ve kterém viděla svou postel od matčiny krve.

(...) všichni jsme seděli v kuchyni - babi s dědou, strejda, policajti jeli pro mirka, já jsem volala tátovi,at dojede pro olivera do školy a at přijedou sem, policajti mě

vyslýchali, kde jsem kdy byla a co se dělo, pak tam asi další čtyři hodiny něco vyšetřovali a my čekali dole u babičky (...)

pak nás tam pustili, aby sme si sbalili věci a jeli k tátovi do tý doby jsem jakžtakž držela, ale když jsme tam přišli, tak jsem začala brečet (na posteli jsem měla krvavej flek, protože tam buhvico provozovali, ale to nevím, jestli uvádět, tobě to řeknu asi jako kamaradce, ale aby to neznělo jak nějaká hororová story)

Po už takto otřesném zážitku byl tento pohled pro Alenu poslední kapkou. Téhož dne děti odjeli s otcem do jeho bytu, který se nacházel ve stejném městě. Aleně byla velkou oporou její nejlepší kamarádka z dětství Saša.

(...) tam (u otce) jsme pak bydleli ani ne rok já večer volala saše, která hned přijela, což mi dost pomohlo, olin hodně brečel, pak jsme trávili docela dost dní u vás ,za co jsem moc vděčná a ráda (...)

Alena se detaily o smrti své matky dozvěděla z pitevní zprávy, kterou si přála a dostala ke svým osmnáctým narozeninám.

(...) ta krev byla od toho, že máma měla hemeroidy a přitom, co tam vyváděli, asi nějaký praskl až v osmnácti (dva roky potom) jsem si na tátovi vydupala pitevní zprávu a výpovědi, kde jsem se dozvěděla, že si máma po tom sexu, šla dát vanu, usnula, mirek ji tu vodu vypustil, aby se nenalokala, nechal ji tam, odjel a ono se pak udusila zvratkama.

Několik dní po té proběhl pohřeb, kterého se zúčastnila celá rodina i Mirek, kterého Hany příbuzní vinili z její smrti. Alena byla konfrontována s prvotními reakcemi na smrt většiny svých blízkých, na její osobní prožití ztráty neměla čas.

na pohřbu ,ten byl asi tři dny potom, byla babička uplně mimo, představovala mi vlastní tetu a tak. do toho se tam ten kokot (odpust mi ten výraz, ale jinak nemůžu) stále obhajoval , že za to nemůže, (...)

Po pohřbu na děti čekal nelehký úkol. Museli se znovu naučit žít s otcem, se kterým trávily doposud čas jen o víkendech, začít znovu chodit do školy, truchlit po matce.

(...) bylo docela těžky se znovu sžít s tátou, protože byl dva/tři roky zvyklý nás výdat jen na víkendy a nevěděl, co jak má dělat, ale vždycky jsme to dali nějak dohromady (...)

Celé situaci jistě nepomohlo, že Mirek zůstal bez postihu, navíc, na maloměstě kolují fámy, které se samozřejmě dostaly až k otci.

(...) táta říkal, že tam (Mirek) ty policajty znal, tak se to prostě uložilo k ledu ale když jsem četla tu výpověď jeho, tak mi to připadalo jako zabití v nedbalosti, nevím, jak to nazvat, on byl teda taky úplně na sračky, což sám uváděl, ale viděl, v jakém byla stavu a jediný, co udělal, že jí vypustil vodu a přikryl ručníkem.

Vzhledem k tomu, že měla Alena s matkou komplikovaný vztah bylo i truchlení plné rozporů. V Aleně se prolínal zármutek, stesk, ale i zloba a obviňování sama sebe ze smrti matky.

já jsem na ní byla spíš našťvaná, že to takhle skončilo a to třeba po dvou letech odeznělo, ted to беру jako, co se stalo, stalo se a život jde dál (ježíš to je debilní fráze), ale myslím si, že kdyby nepila a měly bysme mezi sebou vřelejší vztah, tak bych byla mnohem víc nešťastná (...)

(...) nejhorší pro mě bylo, když bylo ticho a čas přemýšlet, že by se to nestalo, kdybych byla doma, že jsem se s ní hádala a byla na ní kolikrát zlá

Komplikovaný vztah matky a dcery dokládá mimo jiné Alenina zmínka o tom, že jí smrt matky až tak nepřekvapila, a že i přes to, že matku milovala, pocítila po jejím úmrtí jistou úlevu.

(...) taky musím přiznat, že to byla trochu i úleva, protože poslední měsíce se s ní nedalo vydržet a trochu jsem i čekala, že to přijde (...)

Otec i dále po svěření dětí do jeho péče udržoval vztah s Luckou, ta ale žila stále odděleně, ve svém vlastním bytě. S dětmi šli občas společně na oběd, na výlet. Postupem času si začali o trochu více rozumět. Lucie si ale zachovávala přirozený odstup od situace, nepokoušela se dětem nahrazovat jejich matku, nemísila se do rodinných záležitostí.

Otec uvažoval o prodeji domu na předměstí, avšak ani Alena, ani její bratr Oliver, jejich rodný dům prodat nechtěli. I přes traumatizující zážitek, který v domě prožili, k němu měli citovou vazbu a chtěli se do něj jednoho dne vrátit. Po měsících se opravdu do domu přestěhovali zpět. Alena žije stále ve stejném pokoji.

5.2.2.Současné poměry rodiny

Alena žije v současné době se svým mladším bratrem a biologickým otcem v domě, ve kterém matka zemřela. Do domu se vrátila necelý rok po smrti Hany. Aleny bratr studuje střední školu, Alena úspěšně odmaturovala na gymnáziu, rok studovala na soukromé záchranářské škole. Nyní splnila přijímací řízení na státní školu, obor záchranář, kam v září nastupuje. S Mirkem od smrti své matky nejsou sourozenci v kontaktu. Jelikož opět bydlí v domě, který se nachází v blízkosti domu Heleniných rodičů, udržují oba sourozenci s prarodiči intenzivní vztah.

Alenin otec se s Luckou, se kterou žil během kritického období Alenina života rozešel. Nyní chodí s jinou ženou. O nové přítelkyni mluví Alena hezky, má jí ráda. Chodí na společné obědy do jedné, či druhé domácnosti. Otec se ve vztahu k dětem chová velmi pěkně. Jezdí společně na aktivní dovolené, ale i na koncerty do zahraničí.

5.2.3.Současný život Aleny

Jak je výše uvedeno, Alena úspěšně studuje a její život se zdá být na první pohled zcela v pořádku. Při bližším zkoumání je však v životě Aleny mnoho rizikových momentů – častá konzumace alkoholu, mnohdy v nepřiměřeně velkém množství; v kontextu konzumace alkoholu se objevuje rizikové sexuální chování; komplikované přátelské vztahy – časté extrémní polohy (vstřícnost, finanční podpora přátel, ... versus odtazitost, moralizování,...) což vrstevníci vnímají jako nečitelnost a limituje to jejich vztahování se k ní.

5.3. Sociální diagnóza

V tomto případě se vyskytuje několik dle mého názoru rizikových faktorů. Jeden z prvních je rozvod rodičů. Během relativně krátké doby se v životě dětí začali vyskytovat noví partneři jejich rodičů, s jedním z nich žili ve sdílené domácnosti. Z Aleny výpovědi zjišťujeme, že ani k jednomu si děti nevytvořily pevný a vřelý vztah. Jako další rizikový faktor vnímám sklony matky k alkoholismu, později i k závislosti na antidepresivech. Nový

partner ji v těchto sklonech spíše podporoval, nežli naopak podporoval a podle svědectví Aleny nevykazoval tendence matce pomoci, což bylo vyhoceno v závěrečné scéně, kdy podle vypuštěné vody ve vaně musel být přesvědčen o tom, že je matka v takovém stavu, že se s ní může něco stát. Oba sourozence dlouhodobě trápil strach a obavy o matku, která se pro ně chovala nečitelně, pod vlivem léků se před nimi například pokusila o sebevraždu. Zásadní vliv na celý Alenin život pak měla smrt její matky, která proběhla za výše uvedených dramatických okolností a v podstatě byla podle pitevní zprávy zbytečná (smrt udušením vyvrácením zbytků stravy). Celkový vztah k matce se před úmrtím dostával do jiné perspektivy, jelikož její smrt Alena pociťovala i jako určitou úlevu ze stresové situace. Bezprostředně po ztrátě matky byla konfrontována s tím, že matka souložila u Aleny v dětském pokoji, ve kterém pak dívka našla krvavé stopy ve své posteli. Další nepříjemnou situací byl střet s matčíným manželem na pohřbu, kdy mu celá rodina přičítala alespoň část viny na úmrtí, nicméně on sám tuto vinu popíral. Problematické též bylo opětovné navázání kontaktu s otcem, kterému doposud nebyla přisuzována zásadní rodičovská role, vzhledem k tomu, že s ním děti trávily pouze víkendy.

5.4. Sociální terapie

V případě Anny a jejího bratra by bylo žádoucí především svěřit obě děti do dlouhodobé péče dětského psychologa. Vhodné by bylo též zahájit rodinnou terapii, které by se zúčastnil i otec, vzhledem k tomu, že mu děti po smrti matky byly svěřeny do péče a že v době před tím s dětmi neudržíval zcela intenzivní vztah. Ani k jednomu však rodina nepřistoupila.

Velmi zvláštní je i jednání policie. U výslechu dětí nebyl přítomen jejich otec. Všechny zúčastněné osoby byly vyslýchány ve společné místnosti. Můžeme si tedy klást otázky, na kolik byla celá tato situace z etického hlediska policií zvládnuta? Neměl být po celou dobu přítomen sociální pracovník, popřípadě psycholog? Neměla by být v této situaci zajištěna alespoň minimální péče o rodinu ze strany státu? Je přijatelné, poslat nezletilé dítě, po zjištění, že je jeho matka mrtvá, do pokoje pro věci, když je celá postel od krve zesnulé matky?

Pozitivní skutečností v celém příběhu je, že otec zůstal s Alenou a bratrem žít ve stejném městě, tudíž děti nebyly přemísťovány na jinou školu, nemusely měnit své sociální zázemí. Otec také splnil přání dětí a neprodal dům, ve kterém s matkou žily, dokonce se s nimi

časem do domu nastěhoval. I přes to, že se rozhodl rodinu opustit, v krizové situaci byl dětem pomocí. Vzdal se svého dosavadního samostatného života, částečně i svých koníčků a o děti začal pečovat. Za zmínku stojí jistě i jeho tehdejší přítelkyně Lucie, která na úkor dětí ustoupila do pozadí a nechala nově vzniklé rodině znovu navázat vztahy.

6. Diskuse

V první části diskuse se budu věnovat porovnání teoretické části s částí praktickou. Jak je již zmíněno výše, Aleně během dospívání zemřela matka. Je nutno zmínit, že vztah dívky k matce byl značně komplikovaný, což ovlivňuje zármutek, průběh procesu truchlení. (srov. Bowlby, 2013). Komplikovanost vztahu a jeho vliv na průběh truchlení dokazuje například tato výpověď: „...myslim si, že kdyby nepila a měly bysme mezi sebou vřelejší vztah, tak bych byla mnohem víc nešťastná“.

Kubíčková uvádí, že některé příčiny smrti, jsou pro pozůstalé komplikovaněji zvládnutelné než jiné. Mezi tyto příčiny řadí nevléčitelnou nemoc, náhlou smrt a násilnou smrt. (srov. Kubíčková, 2001) Vzhledem k tomu, že Aleny matka zemřela nečekaně, a dalo by se říci, že se v okolnostech její smrti objevují prvky zavinění smrti cizí osobou (Alena dává vinu za smrt matky Mirkovi) obsahuje její případ hned dvě ze tří kategorií vedoucí ke komplikovanějšímu zvládnutí smrti blízké osoby... *že si máma po tom sexu, šla dát vanu, usnula, mirek ji tu vodu vypustil, aby se nenalokala, nechal ji tam, odjel a ono se pak udusila zvratkama...; ...já teda nevím, co je pravda, ale táta říkal, že tam ty policajty znal, tak se to prostě uložilo k ledu ale když jsem četla tu výpověď jeho, tak mi to připadalo jako zabití v nedbalosti, nevím, jak to nazvat, on byl teda taky úplně na sračky, což sám uváděl, ale viděl, v jakém byla stavu a jediný, co udělal, že jí vypustil vodu a přikryl ručníkem...* Kdykoli se s Alenou v rozhovorech k úmrtí její matky dostaneme, Alena vždy se smutkem spojuje ošklivost z okolností matčiny smrti.

Pro úspěšné zvládnutí celého procesu truchlení je podle Kubíčkové zásadní opora sociálního okolí. Z rozhovoru je zřejmé, že Alena vnímá svého otce od prvních okamžiků tragédie jako oporu. Oporou byli i přátelé, se kterými byla bezprostředně po smrti matky v kontaktu. Neméně podstatný byl i citlivý přístup školy, která dokázala Aleně zajistit bezpečné, podpůrné prostředí, napomáhající k opětovnému včlenění do kolektivu, bez větších problémů. (srov. Kubíčková, 2001)

...ted' to беру jako, co se stalo, stalo se, a život jde dál.... Alena shodně s teorií prožila fáze truchlení, kdy v konečné fázi přijala ztrátu matky jako realitu, zadaptovala se ve světě, ve kterém zesnulá již není. „Po úmrtí nastávají v životě pozůstalých značné změny. Pozůstalý musí přijmout tyto změny jako realitu a naučit se v nové etapě života opět fungovat, nyní již bez zemřelého“ (Huneš, 2014, s. 56).

Küblerová-Rossová zmiňuje pět fází procesu vyrovnávání se smutkem, kdy během rozhovoru nejvíce vystoupila u Aleny do popředí druhá fáze, a to hněv *...já jsem na ní byla spíš naštvaná, že to takhle skončilo a to třeba po dvou letech odeznělo....* Z výpovědi je také patrné, že se prožitky spojené se smrtí a ztrátou blízké osoby, časem mění. (srov. Küblerová-Rossová, 1992)

Dudová zmiňuje proces truchlení dle Carra, kdy prvním stádiem je šok. Alena ale uvádí, že jí smrt matky nepřekvapila, ba dokonce, že ji čekala. V tomto praxe dokazuje mnohokrát zmiňovanou poznámku ve všech teoriích, že člověk nemusí projít všemi fázemi, že se fáze mohou překrývat, opakovat a podobně (srov. Dudová, 2013). Alena konkrétně říká: *...taky musím přiznat, že to byla trochu i úleva, protože poslední měsíce se s ní nedalo vydržet a trochu jsem i čekala, že to přijde*

V teorii se také zmiňuje, že někteří dospívající se z různých důvodů mohou ocitnout v roli chybějícího člena rodiny. Alena roli matky skutečně částečně zastoupila, i přes to, že otec zastoupení matky nevyžaduje. Alena doma nutkavě uklízí, stará se o zahradu, vaří, chvátá domů, aby nakrmila psa Otec s dětmi zvažoval najmout paní na výpomoc, což Alena vždy rezolutně odmítla. Alena ale byla do péče o domácnost zaangažována již za života matky, stejně jako matku, i když ještě žila, ve vztahu k bratrovi často zastupovala. Je tedy otázkou, zda by toto bylo jinak, kdyby matka nezemřela a v rodině fungovala stejně, jak v poslední fázi svého života.

V dnešní době je Alena na vysoké škole a na první pohled se zdá být její život zcela v normě. Při bližším zkoumání, však nalezneme mnoho rizikových momentů – častá konzumace alkoholu, mnohdy v nepřiměřeně velkém množství; v kontextu konzumace alkoholu se objevuje rizikové sexuální chování; komplikované přátelské vztahy – časté extrémní polohy (vstřícnost, finanční podpora přátel, ... versus odtažitost, moralizování,...) což vrstevníci vnímají jako nečitelnost a limituje to jejich vztahování se k ní. Kubíčková uvádí: „Dospívání je typické pro tvorbu vlastní identity, která v případě úmrtí blízké osoby může být značně zasažena.“ (Kubíčková 2001, s. 83) I zde si ale můžeme položit otázku, zda je Aleny chování zapříčiněno smrtí matky, nebo by se toto chování objevilo, i kdyby k úmrtí matky nedošlo, zda nejsou tyto projevy chování způsobené zkušeností

s nestandardním chováním matky v posledních fázích jejího života, či zda nejde o protest proti konformitě spojený s dospíváním obecně.

Z výpovědí Aleny je pozoruhodné jednání policie. Domnívám se, že v takovéto situaci, kde jsou přítomny nezletilé děti podivnému úmrtí své matky, by měl být minimálně na místě výslechu přítomen otec, ne-li Odbor sociálně právní ochrany dětí, popřípadě psycholog. Jednání policie mi přijde z Aleniny výpovědi dost nešťastné, až neetické.

Na závěr můžeme vyslovit naději, že v rámci vypořádávání se se smrtí matky, mohla a může Alena načerpat sílu, která jí poslouží k určité stabilizaci její osobnosti, ke zvýšení její psychické odolnosti.

V předložené případové studii je popsáno, jak velmi ovlivňuje vnímání smrti blízké osoby vztah pozůstalého dítěte se zesnulým, a život do momentu úmrtí. Zatímco dítě z milující a harmonické rodiny prožije v situaci ztráty silný šok, reaguje Alena, jejíž rodina v mnoha ohledech nebyla harmonická a matka problematrická, jiným způsobem. Šokující jsou okolnosti úmrtí matky, nikoliv úmrtí samotné. Na základě jejího příběhu vidíme, že je nutné opětovně si klást otázku po průběhu jednotlivých popsanych fází truchlení, jejich významu pro dítě i pro možnosti další odborné práce s konkrétním jednotlivcem.

Závěr

V mé práci (především v praktické části) jsem se snažila popsat Aleny příběh. Příběh dívky, které v šestnácti letech zemřela matka. Vztah Aleny s matkou byl před smrtí matky po delší dobu komplikovaný, zhoršení nastalo po rozvodu rodičů a následném přistěhování se matčina nového partnera. Soužití partnerů bylo značně vyhrocené, až situace vygradovala k tragickému konci. Je velkým štěstím, že Alena dokázala ať už díky své povaze, nebo díky vřelému sociálnímu okolí, překonat smrt své matky. Tato událost má relativně dobrý konec. Pro některé děti, kterým jeden z rodičů zemře, může být smrt jednoho z rodičů začátek konce jejich mladého života.

Jedním z řešení by mohlo dle mého názoru být větší zapojení škol, sociálních pracovníků a psychologů v těchto situacích. Obávám se, že rodiny s nízkým sociokulturním potenciálem, z vyloučených lokalit, či s nízkým stupněm vzdělání potřebují v těchto případech pomoc druhých, která pro ně může být zásadní.

Sepsání bakalářské práce pro mne mělo v mnoha ohledech velký přínos. Věřím, že skutečnost, že jsem získala odbornější vhled do problematiky smrti a umírání, bude mít pozitivní vliv na výkon mé profese v oblasti sociální práce. Doufám, že má práce alespoň trochu přispěje nejen k většímu povědomí o smrti ve společnosti, ale také k zlepšení přístupu k dětem, které tato nepříznivá životní událost potká.

Seznam literatury

- AIKEN, L. R.: *Dying, Death, and Bereavement*, Lawrence Erlbaum Associates. 2000.
- BOWLBY, J.: *Ztráta: smutek a deprese*. Praha: Portál, 2013.
- CARR, A.: *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology, A Contextual Approach*. London: Routledge, 1999
- COLOROSOVÁ, B.: *Krizové situace v rodině*. Praha: Euromedia Group, 2008.
- DUDOVÁ, I.: *Smutek a truchlení dítěte*. *Pediatr pro praxi* 2013; 14(4): 248–251
- FRANKL, V.: *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. 1996. Brno: Cesta.
- GROF, S.: *Lidské vědomí a tajemství smrti*. Praha: Argo, 2009.
- GOODMAN ET AL., 2004
- HALÍK, T.: *Prolínání světů*, 1. vydání, Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2006.
- HARTL, P.: *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H.: *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010
- HAŠKOVCOVÁ, H.: *Rub života - líc smrti*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1975.
- HAŠKOVCOVÁ, H.: *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007.
- HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005.
- HENDL, J.: *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1997.
- HUNEŠ, R., ŠPATENKOVÁ, N., LUDAČKOVÁ, E.: *Průvodce v čase zármutku*. České Budějovice: Typodesign s.r.o., 2014.
- Jankovský 2003
- KASTOVÁ, V.: *Truchlení: Fáze a šance psychického procesu*. Praha: Portál, 2015
- KASTOVÁ, V.: *Krize a tvořivý přístup k ní: typy životních krizí, jejich dynamika a možnosti krizové intervence*. Praha: Portál, 2001.

- Kisvetrová, H & Kutnohorská J, Umírání a smrt v historickém vývoji. Kontakt 2010/2.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: *Jak zvládat depresi*, Praha: Grada, 2003. s. 109 – 110.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: *Kdo se smrti nebojí*, 2007. Dostupné z <http://jaro.krivohlavy.cz/kdo-se-smrti-neboji>
- KUBÍČKOVÁ, N.: *Zármutek a pomoc pozůstalým*. Praha: ISV, 2001.
- KÜBLER-ROSS, E.: *O smrti a umírání*. Turnov: Arica, 1992.
- KÜBLER-ROSS, E.: *O dětech a smrti*. Praha: Ermat, 2003.
- LUCKÁ, Y., KOBRLÉ, L.: Syndrom vyhoření, práce s ním a jeho prevence. In: VODÁČKOVÁ, D. a kol.: *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002, s. 174-175.
- MACKOVÁ M.: *Sociální práce s umírajícími a pozůstalými*. Brno: Tribune EU, 2015, s. 69-70.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z.: *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2002
- MIOVSKÝ, M.: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2006. Psyché.
- ŘÍČAN, P.: *Cesta životem*. Praha: Portál, 2014.
- SCHIBILSKY, M.: *Trauerwege: Beratung für helfende Berufe*. 1989
- ŠIKLOVÁ, J.: *Vyhoštěná smrt*. Praha: KALICH, 2013, s. 11-13.
- ŠPATENKOVÁ, N. et al.: *Krizová intervence pro praxi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004.
- Špatenková, N.: *Poradenství pro pozůstalé*. Praha: Grada Publishing, 2008, 144 s.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K.: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007.

VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie – Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2014.

VYMĚTAL, J.: *Lékařská psychologie*. Praha: Portál, 2003

YALOM, I. D.: *Existenciální psychoterapie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-147-6.

YALOM, I. D.: *Pohled do slunce: o překonávání strachu ze smrti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008.

ŽALOUĐÍKOVÁ, I.: *Dětské pojetí mrti*. Brno: Muni Press, 2015.

Internetové zdroje

<https://www.cestadomu.cz/>

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/death>

http://www.lidemesta.cz/assets/media/files/11-2009-3/LM_3_09_Nesporova.pdf

https://theses.cz/id/k9gzpl/bakl_sk_prce-_Lucie_Heralov.pdf

https://theses.cz/id/4mrf4f/DP__Vladna_Spalov.pdf

https://theses.cz/id/72kprou/DP_Chaloupkov_2015_2016.pdf

https://theses.cz/id/m8tfu3/VLEK_BAKALSK_PRCE.pdf

https://theses.cz/id/ndkxe1/downloadPraceContent_adipldno_10398

<http://www.umirani.cz/book/export/html/1080>

<http://www.umirani.cz/book/export/html/10806>

<http://www.umirani.cz/book/export/html/10807>

<http://www.umirani.cz/rady-a-informace/ztrata-blizke-osoby>

<https://vdocuments.net/smutek-a-truchlen-dtete-ti-se-uc-od-dospe-lch-jak-maj-se-smrt-zachzet-.html>

Přílohy

Alena

víš jak se vaši seznámili?

chodili na stejnou základní školu, ale tam se nijak zvlášť nekamarádili, táta za mámou začal pálit, až když měl problém s kolenem a máma byla hezká sestřička u ortopeda, tak ji pozval na rande

to zní jak z pohádky docela. a pak postavili barak u vas nebo to koupili?

joo, akorát to pak moc nedopadlo

nejdřív bydleli v bytě na budějovické, tam jsem se ještě narodila a bydlela půl roku, oni mezitím už stavili v Náchodě vlastní dům na parcele, kterou máma dostala od svého táty, protože tam dřív měl stodolu

kolik jim bylo, když ses narodila?

táta 30, máma 29

proč se pak rozvedli, kolik ti bylo?(promin, je mi to trochu blbý klást takovýhle dotazy ale doufám že je to ok!)

protože máma začala mít psychické problémy, na tátu byla jen zlá a hledala si různé záminky, proč ho seřvat, taky začala pít..táta (jeho slovy, doposud toho lituje) raději utekl - odstěhoval se, měli nás ve střídavé péči bylo mi dvanáct, myslim, nebo třináct

nevadí mi to

takže se ptej, na co chceš

a táta s luckou? byli spolu už před mamkou a pak i po rozvodu nebo..?

jo, lucie je táty první žena, rozvedli se, protože nechtěla děti a podváděla ho, pak se dali dohromady, ale to už u nás bydlel Mirek, takže máma taky nelenila

dali se dohromady znovu teda po mámy a táty rozvodu, jsem zapomněla dopsat

no a Mirek teda. kde se vzal? hned u vas začal bydlet? co si na něj říkala?

no máma ještě před ním chodila po tátovi s nějakým Pepou, ale to bylo jen chvíli, Mirek jí pak nějak začal nadbíhat, protože jí znal taky jako sestru od MuDr. Hese začal u nás bydlet asi ani ne rok potom, co táta odešel nejdřív mi připadal normální, ale pak za mnou (to už u nás bydlel) přišel do pokoje a řekl mi, že jeho máma se uchlastala a že ta moje má stejný problém, takže jsem ho jen začala tiše "trpět", protože máma vypadala, že ho má fakt ráda..ke konci, když už na ní řval a nadával jí, tak jsem se do něj taky pouštěla

a na začátku to bylo vpoho? jakože chvíli třeba nějak „normálně“, fungoval?

joo, to se mu musí nechat, že doma opravil věci, když jsem něco potřebovala, tak to sehnal ten první rok to vlastně vypadalo docela dobře, až na to že spolu pili

tou dobou teda máma začala kalit. mělo to nějak spousteč nebo jen tak?

no ona kalila nejdřív asi pro zábavu, nebo na chuť ...moc nevím, ale pak když jí začal Mirek podvádět, nebo třeba měla zlost na tátu ještě, tak to začala řešit práškama a chlastem, což byl největší průser

prášky jste celou dobu věděli?

ne, moc jsem si toho nevšíkala, ale pak už to nijak neschovávala, chodila k psychologovi, který jí je psal, ale dávkovala si je sama, víc než měla

nějaký konkrétní situace..?

nejhorší asi bylo, když jsme přijížděli s oliverem z víkendu u táty celý vysmátý, jednou jsme se vrátili třeba z hor a ona jich měla v ruce tak pět a já jsem jí je musela vyrvat ,aby je všechny nevezala (byla opilá)

hm. a mirek na to nic?

ten se radši šel ožrat na zimák. ale taky jí říkal, že by se měla jít léčit

no a před tím, než to bylo takle vyhoceny, tak ale kalili spolu ne?

jo

doma? jak to pak probíhalo, jakože jak se k sobě chovali a k vám a tak

doma, nebo když šli na nějakou akci

jako nejspíš se milovali, ale on byl hodně pryč taky se několikrát odstěhoval, to máma asi pila nejvíc, když z toho byla v prdeli

já byla v pubertě, byla jsem hodně venku a když jsem byla doma tak zavřená v pokoji ale ne že by to bylo každý den

jasně. jaká byla v tomhle období máma? rozuměly jste si?

máma byla takový dr.jekyll a pak hyde - ráno nejvíc zodpovědná máma, která všechno vyřídila a vše se postarala a večer se zlíla a spala dole na gauči jako měly jsme se rády, asi jsem ji taky moc nepomohla...protože jsme se dost hádaly, jí se nelíbily moje známky, taky mi vyčítala, že nic neumím jako vařit a tak, hlavně jí štválo, že jsme k sobě měli blízko s tátou, kterýho nesnášela , potom co se rozvedli

ale vás proti tátovi taky dost zbrojila ze začátku ne?

strašně, veškerou špínu, kterou měla, na něj řekla, i mu psala nasraný emaily a sms a tak

byla si tím někdy naočkovaná?

ani moc ne, štválo mě, že má potřebu se s ním hádat, i když spolu nejsou

mezitím táta s luckou, jak fungovali/ lucie k vám/ vy k lence?

jo, tam je pravda, že mě naštval, že nás tam s ní nechal, začal s luckou jezdit po světě a užíval si...ale to asi taky proto, že jsem to furt slýchala doma. Lucie se k nám vždy chovala slušně a hezky,ale moc času s náma netrávila, když jsme byli s tátou na víkend , tak většinou sami

měla svůj byt?

jo, to celou dobu. i teď když už jsme žili s tátou

vzpomeneš ještě na nějaký podivný situace s Mirkem a mamou co ti utkvěly v paměti?

když byli na kempu u nás v Náchodě večer "na pivko", tak se vrátili asi v půlnoci, s bratrem už jsme spali a slyšeli jsme .jak máma řve, tak jsme seběhli dolů a on jí držel pod krkem, pak zdrhnul spát na zimák, máma řekla , že je to dobrý, že si o to koledovala pak se často hádali, on se nenášel s mámy rodinou jako strejdou, rodičema ,takže na ně furt nadával,

jednou i přede mnou ,tak jsem se s nim hádala já jednou jsem už na něj i chtěla vylítnout, když na ní před barákam řval, že je kurva,ale to mi máma zaterasila dvěře a řekla, že se přece nemůůže potřetí rovádět, i když ví, že tohle manželství je průser pak jako vždycky přivez kytku a "všechno bylo v pohodě"

takže byli hodně bouřlivý... pak i bouřlivý usmirování?

ve své výpovědi policajtům, když umřela, to sám klasifikoval jako italskou domácnost. nejspíš jo, bratr má s ložnicí dost tenkou stěnu, tak se občas zmínil, že zaslechl "usmiřování"

hm, ten den.. jak to bylo? co bylo před tím, pamatuješ si? jo ještě před tím, co na to třeba ta babička a tak? bydleli hned vedle ne, tak komentovali to nějak?

asi měsíc před tím jsme byli u táty a druhý den ráno volal mirek, že máma je v nemocnici, protože chtěla jet do práce, sedla do auta a ani nemohla nastartovat, jak byla mimo, nemohla ani chodit,tak byla asi tři dni v nemocnici,ale prý to nebylo chlastem,ale nějaký neurotický zkrat (nebo já nevím) měla šíleně nízký tlak, nežrala ,tak to tomu asi moc nepomohlo já jsem dost často chodila k babičce a břečela, protože jsem nevěděla ,co s ní, tak se jí pokoušeli s dědou nějak domluvit,aby se sebou něco dělala. v den, kdy umřela, jsme zase spali u táty , měla jsem jít s mámou druhý den na oběd ,ráno jsem jí volala, nezvedala to, mirek to nezvedal, tak jsem šla od táty k mámě do práce, tam nebyla, doktorka říkaala, že jí ráno volala mirkovi,kde je hana a on jí řekl,že je na svojí chatě a že asi máma zaspala,takže byli každý jinde potom jsem se z té práce vydala pěšky domů a volala babičce ,at se k nám dojde kouknout, co s je s mámou, když už jsem přicházela domu, předjížděla mě záchránka a policajti,ve dvěřích na mě babička začala křičet , že máma je mrtvá, tak jsem chtěla běžet za ní ,ale oni mě tam vubec nepustili, protože nebyla známá příčina smrti vzhledem k tomu ,že jí našla v té vaně vlastní máma a otec, tak jsem myslela, že babička na místě dostane infarkt, byla jak šílená,,ale to bylo samozřejmý jsem se nějak rozepsala, sorry

nn piš, to je dobře. takže tebe tam vůbec nepustili... co si dělala teda, co se dělo?

ne, což mě mrzí, protože jsem se s ní ani vlastně nerozloučila všichni jsme seděli v kuchyni - babi s dědou, strejda, policajti jeli pro mirka, já jsem volala tátovi,at dojede pro olivera do

školy a at přijedou sem, policajti mě vyslýchali, kde jsem kdy byla a co se dělo, pak tam asi další čtyři hodiny něco vyšetřovali a my čekali dole u babičky, pak nás tam pustili, aby sme si sbalili věci a jeli k tátovi do té doby jsem jakžtakž držela, ale když jsme tam přišli, tak jsem začala brečet (na posteli jsem měla krvavej flek, protože tam buhvico provozovali, ale to nevím, jestli uvádět, tobě to řeknu asi jako kamaradce, ale aby to neznělo jak nějaká hororová story)

jo uvádět, vsichni budou mít jiný jména, není tam nic konkrétního.

a když te vyslychali byl u toho psycholog nebo aspon ta babicka nebo nekdo? co vám řekli že se teda stalo?

ty jo, psycholog asi ne, byla to nějaká kriminalistka, ona se zeptala jen na pár věci normálně především to se ptali všech, kde byli v tu dobu, co se našla jelikož jsme byli nezletilý a táta nechtěl, aby nás do toho tahali, tak řekl, že k žádnému dalšímu výsledku nepůjdem nějak se to shrnulo do kolapsu organismu, ta krev byla od toho, že máma měla hemeroidy a přitom, co tam vyváděli, asi nějaký praskl až v osmnácti (dva roky potom) jsem si na tátovi vydupala pitevní zprávu a výpovědi, kde jsem se dozvěděla, že si máma po tom sexu, šla dát vanu, usnula, mirek ji tu vodu vypustil, aby se nenalokala, nechal ji tam, odjel a ono se pak udusila zvratkama

tyvole. takže vy jste odjeli k tátovi a jak bylo potom? šli jste hned do školy a tak? komu si to říkala a jak ti bylo a tak.. blbý otázka no, ale ...

jo, tam jsme pak bydleli ani ne rok já večer volala sáře, která hned přijela, což mi dost pomohlo, olin hodně brečel, pak jsme trávili docela dost dní u vás, za co jsem moc vděčná a ráda nejhorší asi bylo, když mi psali lidi, že jim je to líto a to prostě nevíš, co s tím ještě na pohřbu, ten byl asi tři dny potom, byla babička úplně mimo, představovala mi vlastní tetu a tak do toho se tam ten kokot (odpust mi ten výraz, ale jinak nemůžu) stále obhajoval, že za to nemůže, i když byli všichni úplně mimo hlavně bylo docela těžké se znovu sžít s tátou, protože byl dva/tři roky zvyklý nás vydat jen na víkendy a nevěděl, co jak má dělat, ale vždycky jsme to dali nějak dohromady do školy jsem šla asi týden potom, být furt zavřená v bytě se nedalo vydržet, vzhledem k tomu, že jsem tam měla sáru, tebe, kluky.. tak to bylo v poho

hm. no a mirek teda z toho nic neměl jo? on tam teda mamu jakoby nechal na celou noc?

jo, já teda nevím, co je pravda,ale táta říkal, že tam ty policajty znal, tak se to prostě uložilo k ledu ale když jsem četla tu výpověď jeho, tak mi to připadalo jako zabití v nedbalosti, nevím, jak to nazvat, on byl teda taky uplně na sračky, což sám uváděl,ale viděl ,v jakém byla stavu a jediný ,co udělal, že jí vypustil vodu a přikryl ručníkem

tu zprávu si neměla?

až do osmnácti jsem ji neviděla, ale máme jí normálně doma

a bezprostředně po tom úmrtí teda. kdy ti bylo nejhůř, kdy se ti nejvíc stýskalo třeba? jak to vnímal celý ten Oliver.. měla si třeba o mamě sny nebo si nemohla spát....

když jsem si musela balit už většinu těch věcí a stěhovat se (ne v ten den) ,ale asi týden potom,abysme u táty mohli bydlet nejhorší pro mě bylo, když bylo ticho a čas přemýšlet, že by se to nestalo, kdybych byla doma, že jsem se s ní hádala a byla na ní kolikrát zlá ale taky musím přiznat, že to byla trochu i uleva,protože poslední měsíce se s ní nedalo vydržet a trochu jsem i čekala, že to přijde Olin byl hodně smutný, protože s ní měl jiný vztah, jemu neříkala tolik věcí jako mě, myslím, jako detaily hádek s mirkem a tak, celkově s ním měla lepší vztah,ale tak to myslím, asi bývá často, že máma se synem k sobě mají blíž..pak začal hulit a trochu kravit, z maturitního oboru přestupovat na učňák,ale brzy mu došlo, že takhle to nevyřeší. olin ty zprávy třeba vubec neviděl, ale má mirka za vraha a nenávidí ho,až pak mu vlastně došlo, co se celou dobu doma dělo mně se o ní zdá docela pravidelně

a si schopná nějak vypořádat od té doby kdy se o stalo do teď, jak se ti ulevovalo? nebo jako spíš jestli se ty tvoje pocity z toho všeho nějak měnily, nebo byla třeba jiná pak už ta intenzita stýskání?

ten stesk bych řekla, že je na stejný úrovni,už to třeba tolik neprožívám,ale samozřejmě se mi stýská, když třeba pomyslím, že moje dítě bude mít jen jednu babičku, nebo když potřebuju řešit holčičí věci já jsem na ní byla spíš našťvaná, že to takhle skončilo a to třeba po dvou letech odeznělo, teď to beru jako ,co se stalo,stalo se a život jde dál (ježíš to je

debilní fráze), ale myslím si, že kdyby nepila a měly bysme mezi sebou vřelejší vztah, tak bych byla mnohem víc nešťastná

s tátou jste se o tom nějak bavili o všem? a ten oliver?

Jeste bavíme a často, táta mámu nemá rad, za to jak se k nám chovala ,ale viní i sebe ,ze nic neudělal

Oliver je asi v poho,rekla bych. Je z nej docela cynik v něčem, moc si nepřipouští k tělu

hm.. škola na to reagovala jak? jak se to dozvedeli bala ses tm jit?

Táta jim to volal, Balej si me vzal mimo a říkal,ze ho to hrozně mrzí a byl milej u Olina to vlastně řekl hned ten den a taky byli moc hodný Trochu, on to řekl Balej před celou třídou ,aby se ke mně chovali nejak opatrně,

a pak to teda bylo vpoho, nebylo neco ze by ses treba bala chodit do skoly nebo tak

Ne,to vubec Ja to moc neprozivala,teda ve škole